

ISSN: 1814-6961 (print)
ISSN: 2788-9718 (online)

Отан тарихы **Отечественная история** **History of the Homeland**

Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал
2025. № 28 (1)

РЕДАКЦИЯ

Бас редактор

Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

Редакциялық алқа

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан Республикасы, Астана қ.)

Абдырахманов Толобек Әбілұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қырғыз Республикасы Ұлттық ғылым академиясының корреспондент-мүшесі (Қырғыз Республикасы, Бішкек)

Апендиев Тимур Әкімханұлы – PhD докторы, доцент, жетекші ғылыми қызметкер, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

Горшенина Светлана Михайловна – PhD, тарих ғылымдарының кандидаты; CNRS Eur'Orbem, UMR 8224, CNRS/ Sorbonne университетінің зерттеу бөлімінің директоры (Франция, Париж)

Исмағұлов Оразақ Исмағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Қазақстан Республикасы Ұлттық музейінің физикалық антропология зертханасының меңгерушісі (Қазақстан Республикасы, Астана қ.)

Шиндзю Като – PhD (археология бойынша), Нарадағы мәдени құндылықтардың ұлттық ғылыми-зерттеу институты (Жапония, Нара)

Бирсель Каракоч – Уппсала университетінің түркі тілдерінің профессоры (Швеция, Уппсала қ.)

Мионг Сун-ок – антропология ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (Корея, Сеул)

Қозыбаева Махаббат Маликовна – PhD доктор; Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Алаш» мәдениет және рухани даму институтының жетекші ғылыми қызметкері (Қазақстан Республикасы, Астана қаласы)

Моррисон Александр – PhD, NewCollege профессоры, Оксфорд (Ұлыбритания, Оксфорд)

Мотузаите-Матузевичюте Гидре – археология ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс университетінің «Биоархеология» ғылыми орталығының жетекшісі (Литва, Вильнюс)

Муминов Әшірбек Құрбанұлы – тарих ғылымдарының докторы, арабтанушы, профессор; ИКҰ (Орталық Азия) ұйымдастыру қызметінің бас директорының кеңесшісі (Түркия, Стамбул)

Нұрсан Әлімбай – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш.Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

Отенова Гүлфира Елубайқызы – тарих ғылымдарының докторы, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің профессоры (Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.)

Оутрам Алан – археология ғылымдарының докторы, Эксетер университетінің археология және тарих кафедрасының профессоры (Ұлыбритания, Эксетер)

Романова Екатерина Назаровна – Солтүстіктің байырғы халықтарының мәселелері және гуманитарлық зерттеулер институтының этнологиялық зерттеулер орталығының жетекшісі (АН СР(Ы) ХР) (Ресей Федерациясы, Якутск қ.)

Рюосуке Оно – Васеда университетінің тереңдетілген гуманитарлық зерттеулер орталығының доценті (Жапония, Токио)

Сәбитов Жақсылық Мұратұлы – Жошы Ұлысын зерттеу ғылыми институтының директоры, PhD доктор (Қазақстан Республикасы, Астана қаласы)

Томохико Уяма – PhD докторы, Хоккайдо университетінің славян және еуразиялық зерттеулер орталығының профессоры (Жапония, Саппоро)

Финке Питер – PhD докторы, Цюрих университетінің Макс Планк институтының профессоры (Швейцария, Цюрих)

Шотанова Ғалия Айтжанқызы – тарих ғылымдарының кандидаты, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

Жауапты редактор

Абдулина Ақсұңқар Тұрсынқызы

Жауапты хатшы және редактор

Мырзаходжаев Қуаныш Мәдиұлы

Редакторлар

Қасымова Дидар Бейсенғалиқызы

Черниенко Денис Аркадьевич

Досымбетов Нұрлыбек Айдарбекұлы

Көбеев Рүстем Джаулыбайұлы

Техникалық көмек

Қонырбеков Медет Жаугааштыұлы

Зікірбаева Венера Серікқызы

Копеева Сания Жуматайқызы

РЕДАКЦИЯ**Главный редактор**

Кабульдинов Зиябек Ермуханович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

Члены редакционной коллегии

Абиля Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор (Республика Казахстан, г. Астана)

Абдырахманов Толобек Абилович – доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент НАН КР (Кыргызская Республика, г. Бишкек)

Апендиев Тимур Акимханович – PhD, ассоциированный профессор, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

Горшенина Светлана Михайловна – доктор PhD, кандидат исторических наук; директор по исследованиям CNRS Eur'Orbem, UMR 8224, CNRS/Университет Сорбонны (Франция, г. Париж)

Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий лабораторией физической антропологии Национального музея РК (Республика Казахстан, Астана)

Като Синдзи (Shinji Kato) – PhD (в области археологии), Национальный научно-исследовательский институт культурных ценностей в Наре (Япония, г. Нара)

Бирсель Каракоч, профессор тюркских языков, Уппсальский университет (Швеция, г. Уппсала)

Мионг Сун-ок – доктор антропологии, ассоциированный профессор (Корея, г. Сеул)

Козыбаева Махаббат Маликовна – доктор PhD; ведущий научный сотрудник Института культуры и духовного развития «Алаш» Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Республика Казахстан, Астана)

Моррисон Александр – PhD, профессор NewCollege, Оксфорд (Великобритания, Оксфорд)

Мотузаите-Матузевичюте Гидре – доктор археологии, профессор, руководитель Научного центра «Биоархеология» Вильнюсского университета, (Литва, г. Вильнюс)

Муминов Аширбек Курбанович – доктор исторических наук, арабист, профессор; консультант Генерального директора по организационной деятельности ОИК (Центральная Азия), (Турция, Стамбул)

Нурсан Алимбай – кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

Отеева Гульфира Елубаевна – доктор исторических наук, профессор Павлодарского педагогического университета им. А.Х. Маргулана (Республика Казахстан, г. Павлодар)

Оутрам Алан – доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории университета Эксетере (Великобритания, г. Эксетер)

Романова Екатерина Назаровна, руководитель Центра этнологических исследований Института гуманитарных исследований и проблем малочисленных народов Севера (ИГИ АН РС(Я)) (Российская Федерация, г. Якутск)

Рюосуке Оно – доцент, Центр перспективных гуманитарных исследований, Университет Васеда (Япония, г. Токио)

Сабитов Жаксылык Муратович – директор Научного института изучения Улуса Джучи, доктор PhD (Республика Казахстан, г. Астана)

Томохико Уяма – PhD, профессор Центра славянско-евразийских исследований университета Хоккайдо (Япония, г. Саппоро)

Финке Петер, доктор PhD, профессор Института Макса Планка, университет Цюриха (Швейцария, г. Цюрих)

Шотанова Галия Айтжановна – кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

Ответственный редактор

Абдулина Аксункар Турсуновна

Ответственный секретарь и редактор

Мурзаходжаев Куаныш Мадиевич

Научные редакторы:

Касымова Дидар Бейсенгалиевна

Черниенко Денис Аркадьевич

Досымбетов Нурлыбек Айдарбекович

Кубеев Рустем Джаулыбайулы

Техническое сопровождение

Конырбеков Медет Жаугаитиевич

Зикирбаева Венера Сериковна

Копеева Саня Жуматаевна

EDITORIAL TEAM

Editor-in-Chief

Kabul'dinov Ziyabek Ermukhanovich – Doctor of Historical Sciences Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, general Director of Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)

Editorial board members

Abil Erkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Republic of Kazakhstan, Astana)

Abdyrakhmanov Tolobek Abilovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Kyrgyz Republic (Kyrgyz Republic, Bishkek)

Apendiev Timur Akimkhanovich – PhD, associate professor, leading researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)

Gorshenina Svetlana Mikhailovna – PhD, Candidate of Historical Sciences; Research Director of CNRS Eur'Orbem, UMR 8224, CNRS/Sorbonne University (France, Paris)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Laboratory of Physical Anthropology of the National Museum of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Astana)

Shinji Kato – PhD (Archaeology), Nara National Research Institute for Cultural Properties (Japan, Nara)

Birsel Karakoch – Professor of Turkic Languages, Uppsala University (Sweden, Uppsala)

Myong Soon-ok – PhD (Anthropology), Associate Professor (Seoul, Korea)

Kozybaeva Makhabbat Malikovna – PhD; Leading Researcher, Institute of Culture and Spiritual Development «Alash» of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Republic of Kazakhstan, Astana)

Morrison Alexander – PhD, Professor, New College, Oxford (United Kingdom, Oxford)

Motuzaitė-Matuzevichute Gidrė – Doctor of Archaeology, Professor, Head of the Scientific Center «Bioarchaeology» of Vilnius University, (Lithuania, Vilnius)

Muminov Ashirbek Kurbanovich – Doctor of Historical Sciences, Arabist, Professor; Consultant to the Director General for Organizational Activities of the OIC (Central Asia), (Turkey, Istanbul)

Nursan Alimbay – Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)

Otepova Gulmira Elubayevna – Doctor of Historical Sciences, Professor at the A. Margulan Pavlodar Pedagogical University (Republic of Kazakhstan, Pavlodar)

Outram Alan – Doctor of Archaeological Sciences, Professor of the Department of Archaeology and History, University of Exeter (Great Britain, Exeter)

Romanova Ekaterina Nazarovna – Head of the Center for Ethnological Research, Institute for Humanitarian Research and Problems of Indigenous Peoples of the North (IHR RAS (Yakutia)) (Russian Federation, Yakutsk)

Ryuosuke Ono – Associate Professor, Center for Advanced Humanitarian Studies, Waseda University (Japan, Tokyo)

Sabitov Zhaksylyk Muratovich – Director of the Scientific Institute for the Study of the Ulus of Jochi, PhD (Republic of Kazakhstan, Astana)

Tomohiko Uyama – PhD, Professor, Center for Slavic-Eurasian Studies, Hokkaido University (Japan, Sapporo)

Finke Peter – PhD, Professor, Max Planck Institute, University of Zurich (Switzerland, Zurich)

Shotanova Galiya Aitghanovna – Candidate of historical sciences, leading researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)

Editor-in-Chief

Abdulina Aksunkar Tursunovna

Responsible Secretary and Editor

Murzakhodjaev Kuanysh Madievich

Scientific Editors:

Kasymova Didar Beysengalieвна
Chernienko Denis Arkadyevich
Dosymbetov Nurlybek Aidarbekovich
Kubeev Rustem Dzhaubayuly

Technical support

Konyrbekov Medet Zhaugashtievich
Zikirbaeva Venera Serikovna
Kopeeva Saniya Zhumataevna

Published in the Kazakhstan
Otan tarikhy
Has been issued as a journal since 1998
ISSN: 1814-6961 (Print)
ISSN: 2788-9718 (Online)
2025. Vol. 28. Is. 2. Pp. 429–445
Journal homepage:
<https://otan.history.iie.kz>

FTAXP / MPHTI / IRSTI 03.20

https://doi.org/10.51943/2788-9718_2025_28_2_429-445

ЖОШЫ ҰЛЫСЫ: ТАРИХИ ЖАДТЫ ҚАЙТА ЖАНДАНДЫРУ МЕН ТАРИХИ РЕКОНСТРУКЦИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жумагул Айтақынқызы Кусайнова¹, Жанат Серкебайқызы Бакирова²

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті (Алматы қ., Қазақстан)

Магистр, оқытушы

<https://orcid.org/0000-0003-0641-9374>. E-mail: Zhuma_1612@mail.ru

²АЛТ Педагогикалық колледжі (Алматы қ., Қазақстан)

Колледж директоры, тарих ғылымдарының кандидаты

<https://orcid.org/0009-0009-4747-1444>. E-mail: ganat_69@mail.ru

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2025

© Кусайнова Ж.А., Бакирова Ж.С., 2025

Аңдатпа. *Kіріспе.* Жошы ұлысының тарихи мұрасын жаңғырту және тарихи реконструкция мәселелері қазақ халқының тарихи жадын қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Жошы ұлысы XIII ғасырда құрылған ірі этникалық-саяси бірлестік ретінде қазақ мемлекеттілігінің бастауы саналады. *Зерттеудің мақсаты және міндеттері.* Бұл мақалада Жошы ұлысының құрылу тарихы, оның этникалық және саяси ықпалы, сондай-ақ оның Алтын Орда мемлекетігіне және кейінгі қазақ хандығының қалыптасуына әсері қарастырылады. Тарихи деректерге және заманауи зерттеулерге сүйене отырып, Жошы ұлысының тарихи маңызы мен қайта жандандырудағы қиындықтары талданады. Мақалада тарихи дереккөздерді сыни көзқарас тұрғысынан бағалап, олардың тарихи реконструкциядағы рөлі туралы талқылаулар жүргізіледі. *Материалдар мен әдістер.* Ортағасырлық жазбаларда Жошы ұлысының құрамына енген қыпшақ, арғын, найман, керей секілді тайпалардың саяси және әскери іс-әрекеттері сипатталады. Жазбалардан алынған мәліметтер Жошы ұлысының этникалық құрылымының күрделілігін көрсетеді. Жошы ұлысының этникалық, мәдени және саяси тұрғыдан даму жолын, сондай-ақ оның қазақ мемлекеттілігіне қосқан үлесін қарастырады. *Нәтижелер.* Жошы ұлысының тарихын зерттеу және жаңғырту қазақ халқының тарихи және мәдени жадын сақтап қана қоймай, сонымен бірге қазіргі Қазақстанның саяси, мәдени және рухани бірлігін қалыптастыруға бағытталған маңызды қадам болып табылады.

Түйін сөздер: Жошы ұлысы, тарихи реконструкция, Алтын Орда, қазақ мемлекеттілігі, тарихи жад, Моңғол шапқыншылығы, этникалық мұра

Дәйексөз үшін: Кусайнова Ж.А., Бакирова Ж.С. Жошы Ұлысы: тарихи жадты қайта жандандыру мен тарихи реконструкция мәселелері // Отан тарихы. 2025. Т. 28. № 2. 429–445-бб. [қазақша]. DOI: 10.51943/2788-9718_2025_28_2_429-445

УЛУС ДЖУЧИ: ВОССОЗДАНИЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ И ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИЧЕСКОЙ РЕКОНСТРУКЦИИ

Жумагул Айтахуновна Кусайнова¹, Жанат Серикбаевна Бакирова²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая (г. Алматы, Казахстан)

Магистр, преподаватель

<https://orcid.org/0000-0003-0641-9374>. E-mail: Zhuma_1612@mail.ru

²Педагогического колледжа АЛТ (г. Алматы, Казахстан)

Кандидат исторических наук, директор

<https://orcid.org/0009-0009-4747-1444>. E-mail: ganat_69@mail.ru

© ИИЭ им. Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Кусайнова Ж.А., Бакирова Ж.С., 2025

Аннотация. *Введение.* Историческое наследие Улуса Джучи и проблемы его реконструкции играют важную роль в формировании исторической памяти казахского народа. Улус Джучи, образовавшийся в XIII веке, стал первым крупным этнополитическим объединением, которое впоследствии привело к созданию независимого государства Золотой Орды, а также оказало влияние на формирование Казахского ханства. *Цели и задачи.* В данной статье рассматриваются вопросы образования Улуса Джучи, его этническое и политическое влияние, а также роль в этнической истории казахов. На основе исторических источников и современных исследований анализируются сложности реконструкции истории Улуса Джучи и его культурного вклада в развитие казахского народа. *Материалы и методы.* В статье проводится критический анализ источников и обсуждается их значение для исторической реконструкции. Информация, полученная из надписей, показывает сложность этнического состава племени жош. Рассматривается путь этнического, культурного и политического развития улуса Джучи, а также его вклад в казахскую государственность. *Результаты.* Изучение и возрождение истории улуса Джучи – важный шаг, направленный не только на сохранение историко-культурной памяти казахского народа, но и на формирование политического, культурного и духовного единства современного Казахстана.

Ключевые слова: Улус Джучи, историческая реконструкция, Золотая Орда, казахская государственность, историческая память, Монгольское нашествие, этническое наследие

Для цитирования: Кусайнова Ж.А., Бакирова Ж.С. Улус Джучи: воссоздание исторической памяти и проблемы исторической реконструкции // Отан тарихы. 2025. Т. 28. № 2. 429–445-бб. [на каз.]. DOI: 10.51943/2788-9718_2025_28_2_429-445

JOCHI ULUS: RESTORING HISTORICAL MEMORY AND ISSUES OF HISTORICAL RECONSTRUCTION

Zh.A. Kusainova¹, J.S. Bakirova²

¹Abay Kazakh national Pedagogical University (Almaty city, Kazakhstan)

Master, lecturer

<https://orcid.org/0000-0003-0641-9374>. E-mail: Zhuma_1612@mail.ru

²ALT Pedagogical College (Almaty city, Kazakhstan)

Director, Candidate of Historical Sciences

<https://orcid.org/0009-0009-4747-1444>. E-mail: ganat_69@mail.ru

© Valikhanov IHE, 2025

© Kusainova Zh.A., Bakirova J.S., 2025

Abstract. Introduction. The historical heritage of the Jochi Ulus and the problems of its reconstruction play a vital role in shaping the historical memory of the Kazakh people. Formed in the 13th century, the Jochi Ulus represents the first significant ethno-political union that later evolved into the Golden Horde and influenced the emergence of the Kazakh Khanate. Purpose and objectives. This article examines the foundation of the Jochi Ulus, its ethnic and political influence, and its role in Kazakh ethnogenesis. Drawing on historical sources and modern research, the article analyzes the complexities of reconstructing the history of the Jochi Ulus and its cultural contributions to the Kazakh people. *Materials and methods* The article offers a critical analysis of the sources and discusses their relevance to historical reconstruction. The information obtained from the inscriptions shows the complexity of the ethnic composition of the Jochi Ulus. *Results.* The path of ethnic, cultural and political development of the Jochi Ulus, as well as its contribution to the Kazakh statehood, is considered. The study and revival of the history of the Jochi Ulus is an important step aimed not only at preserving the historical and cultural memory of the Kazakh people, but also at forming the political, cultural and spiritual unity of modern Kazakhstan.

Key words: Jochi Ulus, historical reconstruction, Golden Horde, Kazakh statehood, historical memory, Mongol invasion, ethnic heritage

For citation: Kusainova Zh.A., Bakirova J.S., Jochi Ulus: restoring historical memory and issues of historical reconstruction // Otan tarikhy. 2025. Vol. 28. No. 2. Pp. 429–445 [in Kazakh]. DOI: 10.51943/2788-9718_2025_28_2_429-445

Кіріспе. Жошы ұлысы – Еуразия даласында Моңғол империясының құрамында құрылып, кейіннен тәуелсіз Алтын Орда мемлекетіне айналған ірі этникалық және саяси бірлестік. Оның тарихын зерттеу, әсіресе, қазақ халқының этникалық қалыптасу кезеңдерін түсінуде өте маңызды. Жошы ұлысы Орта Азия мен Қазақстан территориясында тәуелсіздікке ұмтылған алғашқы ірі мемлекеттік құрылым болды. Сонымен қатар, оның негізінде кейінгі қазақ хандығының құрылуы тарихи заңдылыққа айналды. Бұл зерттеу Жошы ұлысының этникалық, мәдени және саяси тұрғыдан даму жолын, сондай-ақ оның қазақ мемлекеттілігіне қосқан үлесін қарастырады. Сонымен қатар, тарихи реконструкция мәселелері де қарастырылып, дереккөздерді пайдаланудағы қиындықтар мен әдіснамалық ерекшеліктер талданады. Жошы ұлысы XIII ғасырдың басында Моңғол империясының құрамында құрылғанымен, Жошы хан мен оның ұрпақтары біртіндеп дербестікке ұмтылып, Алтын Орданы тәуелсіз мемлекетке айналдырды. Жошы ханның ұлысы Ұлы даланың батыс бөлігін қамтыды және этникалық құрамында қыпшақ, арғын, керей, найман сияқты түркі тілді тайпалар басым болды. Жошы ұлысының құрылуы кезінде жергілікті түркі тайпалары моңғол билігіне бағынғанымен, олардың этникалық ерекшеліктері сақталды. Тарихи деректерге сәйкес, бұл аймақтағы моңғолдық және түркілік этностардың қосылуы, кейінгі қазақ халқының қалыптасуына әсер еткен үлкен этникалық және мәдени синтезді туындатты.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Мақала методологиялық жағынан тарихи жүйелілік пен салыстырмалы талдауға негізделіп, тарихи деректерге, отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері мен заманауи зерттеулерге сүйеніп, тарихи дереккөздерге жан-жақты талдау жасалды. Зерттеудің негізгі әдісі – Жошы Ұлысының тарихи жадын қайта жандандыруға бағытталған деректер мен әдістер қолданылады. Негізгі дереккөздер ретінде ортағасырлық араб, парсы және түркі жазбалары, сондай-ақ қытай жылнамалары қарастырылды. Сонымен қатар, ауызша тарих пен қазақтың эпикалық дастандары қосымша ақпарат көзі ретінде пайдаланылды. Жошы Ұлысының тарихына қатысты дереккөздерді ішкі сын мен салыстыру әдістерін пайдалана отырып, әрбір деректің тарихи контекстін және оның шынайылығын бағалауға тырыстық.

Мақалада зерттеулер хронологиялық және тақырыптық жүйеде топтастырылып, тарихи мәселелер теориялық-әдіснамалық жағынан талданды.

Талқылау. Жошы ұлысының тарихы қазақ халқының этникалық және саяси тарихында ерекше орын алады. Жошы хан мен оның ұрпақтары құрған Алтын Орда мемлекеті арқылы қазақ жерінде мемлекеттілік дәстүрі нығайып, одан кейінгі қазақ хандығының құрылуына негіз болды. Жошы ұлысының қалыптасуында жергілікті түркі тайпалары мен моңғол элементтерінің араласуы маңызды рөл атқарды, бұл өз кезегінде қазақ халқының этногенезіне ықпал етті. Ортағасырлық жазбаларда Жошы ұлысының құрамына енген қыпшақ, арғын, найман, керей секілді тайпалардың саяси және әскери іс-әрекеттері сипатталады. Жазбалардан алынған мәліметтер Жошы ұлысының этникалық құрылымының күрделілігін көрсетеді. Олардың Алтын Орда кезеңінде біртіндеп түркіленуі және жергілікті мәдениетке бейімделуі қазақ халқының қалыптасуына алып келді. Сонымен бірге, Жошы

ұлысының тарихын зерттеу барысында түрлі дереккөздерде кездесетін қайшылықтар мен түсінбеушіліктер де қарастырылды. Әсіресе, жазбаша деректердегі оқиғаларды ауызша аңыздармен салыстыру күрделі мәселе болып табылады. Ортағасырлық араб және парсы дереккөздері Жошы ұлысының саяси құрылымын басқаша сипаттаса, қазақтың ауызша тарихы оның этникалық және мәдени маңызын баса көрсетеді. [Сартқожа, 2012:120].

Жошы ұлысының қазақ тарихындағы орны мен рөлін қайта жандандыру қазіргі қазақ қоғамында мемлекеттілік пен ұлттық бірегейлікті нығайту тұрғысынан да маңызды. Бұл тек тарихи жадты жаңғыртып қана қоймай, сонымен бірге қазақ халқының мәдени мұрасы мен бірегейлігін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Жошы ұлысының тарихы мен оның саяси рөлі қазақ халқының этникалық және мәдени дамуына үлкен әсер еткен. Жошы хан және оның ұрпақтары құрған Алтын Орда – тек қазақ мемлекеттілігінің қалыптасуына ғана емес, сонымен қатар Еуразияның саяси және экономикалық дамуына айтарлықтай ықпал еткен маңызды құрылым. Жошы ұлысының тарихын зерттеу барысында оның мәдени және этникалық негіздерін талдау маңызды, себебі, бұл құрылым этникалық араласу арқылы қазақ этногенезіне ықпал еткен алғашқы мемлекеттік бірлестік болып табылады.

Жошы ұлысының этникалық құрылымын анықтау барысында зерттеушілер көбіне ортағасырлық араб, парсы, түркі, қытай дереккөздеріне сүйенеді. Оларда Жошы ұлысы құрамына қыпшақтар, наймандар, керейлер, арғындар сияқты ірі түркі тайпаларының енгені айтылады. Бұл тайпалар кейіннен қазақ халқының этникалық құрамының негізін құрады. Жошы ұлысының құрамында түркі және моңғол элементтерінің болуы қазақтардың мәдениеті мен дәстүрінде де байқалады. Түркі және моңғол мәдениеттерінің синтезі – қазақ халқының тілінде, мәдениетінде, дәстүрлерінде терең із қалдырған факторлардың бірі. Бұл араласу қазақ тілінің қалыптасуы мен оның ерекшеліктерінде де өз көрінісін тапқан [Сартқожа, 2012:311].

Қ. Сартқожа зерттеуінің ұтымды тұсы түркі руникалық жазбаларды зерттей отырып, түркі және моңғол кезеңіндегі сабақтастықты аша алды. Ол Жошы Ұлысы этногенезінде түркілік негіздердің мықты болғанын нақты деректер арқылы дәлелдеуге тырысқан. Кемшілігі негізінен лингвистикалық және жазу тарихына бағытталғандықтан, Жошы Ұлысының саяси құрылымы немесе билік жүйесі нақты ашылмаған. Сонымен қатар, Жошы Ұлысының ішкі әкімшілік құрылымы мен исламдану үдерісі назардан тыс қалғандай.

Жошы ұлысының саяси құрылымы – сол заман үшін ерекше феномен. Алтын Орда мемлекетінде билікті мұрагерлік жолымен жалғастыру, билеуші әулеттің тұрақты жүйесі, сондай-ақ жергілікті тайпалармен байланысты күшейту әрекеттері қалыптасқан. Бұл ерекшеліктер кейінгі қазақ хандығының билік құрылымында да жалғасын тапты. Жошы ұлысы арқылы қазақ халқы мемлекеттік басқару жүйесін, заңдар мен дәстүрлерді игеріп, оларды өз жеріне бейімдеді. Осылайша, Жошы ұлысы қазақ хандығының саяси негізін қалаушы ретінде ерекше маңызға ие болды [Қинаятұлы, 2004:344].

Жошы ұлысының тарихи маңызын түсінуде археологиялық зерттеулер мен тарихи-этнографиялық дереккөздер де үлкен рөл атқарады. Археологиялық деректер арқылы Жошы ұлысының сауда және мәдени байланыстарын анықтауға болады. Алтын Орда кезеңінде Жібек жолы арқылы Қазақстан жерінде түрлі мәдениеттердің тоғысуы байқалды. Бұл қазақ жерін халықаралық сауда орталығына айналдырып, экономикалық дамуға әсер етті. Сауда арқылы қазақ даласында қала мәдениеті де дами бастады және осы қалалардағы археологиялық табыстар Жошы Ұлысы кезеңіндегі мәдениеттердің алмасуын көрсетеді.

Жошы ұлысының тарихи жадын жаңғырту қазақ халқының тарихи бірегейлігін түсінуде үлкен рөл атқарады. Оның тарихын зерттеу қазіргі қазақ қоғамы үшін тек өткенін білу ғана емес, сонымен қатар ұлттық сана мен бірегейлікті нығайту мақсатында да маңызды. Бұл тұрғыда Жошы ұлысы қазақ халқының мемлекеттілік дәстүрлерінің бастауы болып табылады, оның қайта жандандыруы – қазақ халқының өз тамырын тануы мен ұлттық бірегейлігін жаңғырту әрекеті ретінде қабылданады. Жошы ұлысының тарихи маңызы мен оның қайта жандандыруы қазақ халқының тарихи жады мен мемлекеттілік дәстүрінің негізін қалыптастыруда маңызды қадам [Сартқожа, 2012:39]. Оның саяси құрылымы, этникалық құрамы және мәдени мұрасы қазақ этносының бірегейлігін қалыптастырып, ұлттық сана мен мақтаныштың негізін құрайды. Жошы ұлысының тарихи жадын жаңғырту тек тарихты білу ғана емес, сондай-ақ қазақ халқының мәдени және этникалық тұтастығын күшейтуге де септігін тигізеді.

Ибн әл-Асир өзінің «Камил ат-Тарих» атты еңбегінде Шыңғыс хан жорығы кезінде Жошының Сырдария бойындағы тайпаларды бағындыруға қатысқанын айтады. Бұл мәлімет Жошы Ұлысының геосаяси аумағын нақтылауға мүмкіндік береді. Рашид ад-дин «Жами ат-таварих» еңбегінде Жошының ұлысы ретінде қыпшақ даласын көрсетіп, оның құрамына арғын, найман, қоңырат, керей сияқты тайпалардың енгенін нақты жазады [Рашид ад-дин, 1952:222]. Сонымен бірге, Жошының Алтын Орда билігінің негізін қалаушы ретінде сипатталуы – қазақ этногенезін зерттеуде маңызды дерек. «Білге қаған» мен «Тоныкөк» жазбаларында тоғыз-оғыз және тоғыз-татарлар туралы деректер кездеседі. 715 жылғы оқиғада тоғыз-оғыздар мен тоғыз-татарлар түрік қағанатына қарсы шығып, Селенга маңындағы Ағу жерінде жеңіліске ұшырағаны жазылған: «Қолын талқандадым, елін алдым» [Сартқожа, 2012: 104]. «Цзю Таншу» жылнамасында телэ, оғыз, және ұйғыр тайпаларының Байырқы хандығы мен кейінгі Ұйғыр қағанатына бірігуі жайлы мәліметтер бар. Сонымен қатар, ұйғырлар мен тоғыз-оғыздардың Жетісу мен Алтай маңындағы қоныс аударулары сипатталады [Бичурин, 1950: 322].

«Қобыланды батыр» жыры: Бұл эпоста қыпшақ тайпасының жауынгерлік рухы мен көшпенділердің ел қорғау дәстүрі кеңінен бейнеленеді. Қобыландының жауларына қарсы күресі – Жошы Ұлысы құрамындағы түркі тайпаларының саяси-әскери әлеуетін сипаттайтын ауызша дерек көзі. Жырда қыпшақ даласының кеңістігі, билік үшін күрестер, хан мен батыр арасындағы қатынас көрініс табады, бұл Жошы Ұлысы кезіндегі қоғамдық құрылымға ұқсас. *«Ер Тарғын» жыры:* Бұл жырда Ер Тарғынның ноғайлы ханымен арақатынасы, ел қорғаудағы ерліктері, Жошы Ұлысы дәуіріндегі батырлық, билік, адалдық ұғымдарын бейнелейді. Жырда ханға адал қызмет ету, ел бірлігі мен әділет ұғымдары көрініс табады. *Шежірелер мен рулық аңыздар:* Қазақ шежірелері Жошы хан мен оның ұрпақтарын тарихи тұлға ретінде ғана емес, сонымен қатар киелі рулардың атасы ретінде таныстырады. Мысалы, «Алаша хан» мен «Жошы хан» аңыздары арқылы қазақ рулары өз тектерін осы тұлғаларға тірейді. Бұл Жошы Ұлысының қазақ халқының тарихи жады мен этникалық өзіндік санасындағы орнын көрсетеді. Жошы хан туралы аңыздар: Қазақ ауыз әдебиетінде Жошы ханның қайтыс болуы туралы аңыз кең тараған. Жошының аңға шыққанда қайтыс болып, Қыпшақ даласына жерленгені, оның бас уәзірінің бұл хабарды Шыңғыс ханға жеткізуі туралы оқиға – тарихи шындық пен ауызша дәстүрдің тоғысқан үлгісі. Бұл аңыздар халық жадында Жошы Ұлысын әділетті билік пен рухани мұра иесі ретінде бейнелейді [Кенжеахметұлы, 1994: 382].

Жазба деректермен қатар, Жошы Ұлысы тарихын зерттеуде «ауызша тарих» пен «қазақтың эпикалық дастандары» қосымша ақпарат көзі ретінде маңызды орын алады. Бұл деректер халық жадында сақталған тарихи оқиғалардың көркем-эпикалық бейнесі арқылы Жошы хан мен оның ұрпақтарының саяси, әскери және мәдени ықпалын сипаттайды. Мысалы, «Жошы хан» жыры, сондай-ақ «Қобыланды батыр», «Алпамыс батыр», «Ер Төстік» сияқты эпостарда Жошы ұлысының аумағында өмір сүрген тайпалар мен олардың билеушілері туралы мәліметтер, әлеуметтік құрылым, әдет-ғұрыптар мен батырлық идеалдар көрініс табады. Сонымен бірге, қазақ шежірелері мен аңыз-әңгімелерде Жошы ханның шығу тегі, оның өлімі туралы аңыздар, Бату, Берке, Тоқа-Темір, Шайбани сынды ұрпақтары туралы мәліметтер сақталған. Бұл деректер Жошы Ұлысының саяси тарихы мен этникалық құрамын анықтауға қосымша дерек ретінде қарастырылады.

Ғылыми еңбектерде мұндай ауызша деректер тарихи фольклор, мифопоэтикалық сана және халықтық тарихи жады ұғымдары арқылы талданады. Олар ресми жазба деректерді толықтырып, тарихи үдерістердің халықтық қабылдану формасын көрсетеді. Осы сөзді қорытындылай келе: Ауызша тарих – халық жадындағы тарихи сананың бейнесі; Эпикалық жырлар – Жошы ұлысындағы этноәлеуметтік қатынастарды сипаттайтын мәдени дерек; Шежірелер – Жошы ұрпақтарының таралуын бейнелейтін ауызша дерек көзі.

Жошы ұлысының тарихы мен оның кейінгі қазақ хандығына әсері тек саяси тұрғыдан ғана емес, әлеуметтік және мәдени жағынан да ерекше маңызға ие. Бұл тарихи құрылым қазақ даласында қоғамдық құрылымның және әлеуметтік иерархияның дамуына ықпал етіп, билік пен қоғам арасындағы өзара байланыстардың қалыптасуына жағдай жасады. Жошы ұлысы кезеңінде қалыптасқан дәстүрлер, оның ішінде құқықтық нормалар, басқару жүйесі, әскери тәртіп және шаруашылық жүргізу ерекшеліктері кейіннен қазақ қоғамының негізгі элементтеріне айналды. Мысалы, дәстүрлі қазақ қоғамындағы жекелеген рулар мен тайпалардың белгілі бір аймақтарға бекітілуі, олардың арасындағы байланыстар мен міндеттер Жошы ұлысы кезінде орныққан жүйеден бастау алады.

Жошы ұлысының ерекше тарихи рөлі – оның қазақ жеріндегі көшпелі өркениеттің дамуына ықпал еткен орталық болуы. Көшпелілердің өмір салты мен мәдениетін бейнелейтін көптеген ескерткіштер, күмбездер мен қорымдар осы кезеңнен қалған. Бұлар Жошы ұлысы кезінде қалыптасқан салт-дәстүрлер мен өмір салтын сипаттайтын маңызды археологиялық дереккөздер болып табылады. Мысалы, Жошының кесенесі мен осы аймақтағы басқа да маңызды қорымдар бұл кезеңдегі мәдениеттің жоғары деңгейін және рухани құндылықтардың маңызын айғақтайды [Қинаятұлы, 2010: 728].

Жошы ұлысының тарихын зерттеу тек академиялық тұрғыдан ғана емес, қазіргі ұлттық идеологияны нығайту тұрғысынан да маңызды. Қазақстанның егемендік алған кезеңінен бастап, тарихи зерттеулерде Жошы ұлысының маңызы айқындала түсті. Оның мұралары қазақ халқының ұлттық мақтанышын күшейтіп, тарихи тамырларға бет бұруға ынталандырды. Осы арқылы қазақ халқының ұрпақтары тарихи тұлғалардың мұрасын бағалап, оның мәдениетке және мемлекет қалыптастырудағы рөлін түсінеді.

Жошы ұлысы кезеңіндегі экономикалық өмір де талқылауға тұрарлық маңызды аспект болып табылады. Сол уақытта Қазақстан жерінде сауда, әсіресе Жібек жолы арқылы, қарқынды дамыды. Бұл аймақ Жошы ұлысының экономикалық тірегі ретінде маңызды рөл атқарып, халықаралық сауда мен дипломатиялық байланыстардың орталығына айналды. Жошы ұлысының экономикасы тек мал шаруашылығына ғана емес, сонымен қатар саудаға да сүйеніп, оған қатысты ерекше тәртіп пен инфрақұрылым орнаған. Осы сауда арқылы қазақ даласына ислам мәдениеті, ғылым және өнер жетіп, рухани жаңғыруды қолдаған [Байпақов, Таймагамбетов, Самашев, 1998:52].

Жошы ұлысының қазақ мемлекеттілігін қалыптастырудағы орнын бағалай келе, оның мұрасы Қазақстанның ғана емес, бүкіл Еуразияның тарихи мұрасы екендігіне назар аудару қажет. Жошы ұлысы өз дәуірінде Орта Азияның мәдени және этникалық байлығын біріктірген алып құрылым болды. Оның құрамында әртүрлі этностар мен мәдениеттер бірге өмір сүріп, өзара ықпалдасты. Бұл ерекшелік қазіргі заманғы Қазақстанның көпұлтты құрылымы мен мәдени әртүрлілігінің тарихи алғышарттарын айқындайды. Осылайша, Жошы ұлысын зерттеу қазақ этносының тарихи бірегейлігін ғана емес, сондай-ақ елдің ішкі тұтастығын нығайтуға да септігін тигізеді.

Жошы ұлысының тарихын зерттеу және жаңғырту қазақ халқының тарихи және мәдени жадын сақтап қана қоймай, сонымен бірге қазіргі Қазақстанның саяси, мәдени және рухани бірлігін қалыптастыруға бағытталған маңызды қадам болып табылады. Жошы ұлысы арқылы қазақ халқының мемлекеттілігі, мәдениеті мен дәстүрі нығая түсіп, оның ұрпақтарына бай мұра қалдырылды. Сондықтан Жошы ұлысының тарихы мен мұрасын зерттеу ұлттық бірегейлікті сақтауға, тарихи құндылықтарды бағалауға және ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге бағытталған маңызды зерттеу саласы болып қала бермек.

Жошы ұлысының тарихы қазіргі қазақ қоғамы үшін рухани және мәдени құндылықтарды қайта қарастырудың қайнар көзі ретінде маңызды. Жошы ханның билік құруы мен оның ұрпақтары құрған Алтын Орда мемлекеті тек әскери күшпен ғана емес, сонымен бірге дипломатиялық өнерімен де ерекшеленді. Бұл кезеңде Еуразияның кең байтақ даласында тыныштық пен бейбітшілік орнап, Ұлы Жібек жолы бойында сауда байланыстары нығая түсті. Жошы ұлысы Еуразияны біріктіріп, түрлі мәдениеттер мен халықтарды бір шаңырақ астына жинады, бұл өз кезегінде түрлі өркениеттердің бір-бірімен араласуына, өзара байытылуына мүмкіндік берді. Осы мәдени және этникалық ықпалдастық кейіннен қазақ халқының ұлттық болмысын байытты [Байпақов, Таймагамбетов, Самашев, 1998: 101].

Жошы ұлысы заманындағы саяси жүйе – ерекше басқару әдісін көрсетті. Билеуші әулет пен жергілікті тайпа көсемдерінің арасындағы байланыстар халықтың мүдделерін қорғау мен аймақтық тұрақтылықты қамтамасыз етудің үлгісі болды. Жошы Ұлысының билеушілері өз билігін жергілікті тайпалардың қолдауымен нығайтып, жергілікті көшпелі дәстүрлерді құрметтеуге негізделген басқару жүйесін құрды. Осы әдіс-тәсілдер кейіннен қазақ қоғамының қоғамдық құрылымында айқын көрініс тапты және халық арасындағы өзара түсіністіктің негізіне айналды.

Жошы ұлысының ерекше сипаты – оның көшпелі өркениеттің бірегей құндылықтарын сақтап, оларды дамытуға деген ынтасы. Бұл кезеңде көшпенділердің соғыс өнері, тактикалық шеберлігі, табиғатпен үйлесімде өмір сүру қабілеті ерекше бағаланды. Көшпелі халықтың әскери құрылымы мен жауынгерлік рухы тек жаугершілікті ғана емес, сонымен қатар даланың заңын құрметтеуді, әділеттілікті талап етті. Жошы Ұлысының дәуірінде қалыптасқан «Төре» заңы мен дәстүрлері кейіннен қазақ қоғамының құқықтық жүйесінің негізін құрады. Бұл заңдар мен дәстүрлер қазақ

қоғамының ішкі тәртібі мен қоғамдық қатынастарын реттеуге мүмкіндік беріп, халық арасында әділдік пен тұрақтылықты сақтады.

Жошы ұлысы дәуіріндегі экономикалық өркендеу де ерекше назар аударарлық. Бұл кезеңде аймақтың экономикасы негізінен мал шаруашылығы мен халықаралық саудаға негізделген еді. Жібек жолының бойындағы сауда қатынастары дамып, қазақ даласы арқылы өткен керуендер шығыс пен батыс мәдениеттерінің тоғысуына ықпал етті. Жошы Ұлысының астаналары мен ірі қалалары мәдени, ғылыми және сауда орталықтарына айналды. Бұл кезеңде салынған қалалар мен сауда жолдары қазіргі Қазақстан аумағында ортағасырлық қала мәдениетінің дамуына алғышарт жасады. Осы тарихи оқиғалар қазақ жерін мәдени және экономикалық тұрғыдан өркендетіп, көшпелі өмір салтын тұрақты даму жүйесіне айналдырды [Васильев, 2001:116]. Тағы бір қызықты аспект – Жошы ұлысының рухани өмірі. Бұл кезеңде түркілердің дәстүрлі сенімдері ислам дінімен қатар өмір сүрді. Жошы ұлысы құрамындағы тайпалар арасында исламның таралуы көшпелі қоғамның рухани дамуына ықпал етті. Ислам діні моральдық және әлеуметтік құндылықтарды нығайтып, жаңа этикалық нормаларды енгізді. Бұл ықпалдастық қазақ қоғамында діни толеранттылық пен түрлі наным-сенімдерді құрметтеу дәстүрін қалыптастырды.

Жошы ұлысының мәдени мұрасы қазіргі Қазақстанның ұлттық бірегейлігі мен тарихи мақтаныш сезімін қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Жошы ханның тарихы мен оның ұрпақтарының мұрасы қазақ халқының тарихи жадына бекітілген және ұлттың өзіндік болмысын қайта зерделеу үшін маңызды болып саналады. Осы мұраны жаңғырту қазақ халқының тарихи өзін-өзі тануын, өзінің тамырын, мәдениетінің байлығын түсінуге және оны келер ұрпаққа жеткізуге бағытталған.

Жошы ұлысының тарихы мен мәдени мұрасы тек академиялық зерттеу нысаны ғана емес, сонымен қатар ұлттық сананы нығайтатын, тарихи бірегейлікті қалыптастыратын рухани құндылықтар болып табылады. Жошы ұлысын зерттеу арқылы біз ұлттық болмысымызды, көшпелі өркениеттің баға жетпес байлығын сақтап қаламыз, бұл қазіргі заманғы Қазақстанның ішкі бірлігін нығайтуға және халықтың біртұтастығын сақтауға үлкен септігін тигізеді.

Жошы ұлысының тарихы – қазақ мемлекеттілігі мен этникалық бірегейліктің терең тамырларын ашатын күрделі әрі қызықты тақырып. Бұл кезеңде қалыптасқан саяси, мәдени, және экономикалық процестер қазіргі қазақ халқының дамуына және оның аймақтағы орнының нығаюына ықпал етті. Жошы ұлысы қазақ даласындағы көптеген көшпелі және жартылай көшпелі халықтардың ұлылығын сақтап қана қоймай, оны тарихи қалыптастырушы күшке айналдырған ерекше бірлестік болды [Васильев, 2001: 224].

Жошы ұлысының әлеуметтік құрылымы да талдауды қажет етеді. Қоғамның барлық саласында белгілі бір тәртіп пен иерархия орнап, көшпелілердің қоғамындағы басты орынға рулар мен тайпалар шықты. Осы құрылым Жошы ұлысында «ұлыс» және «атабайлық» жүйелерін, яғни жергілікті рулық-тайпалық бірліктерге негізделген саяси билікті қалыптастырды. Бұл жүйе аймақтық көшпелі өмірге жақсы бейімделген еді, себебі әрбір ру мен тайпа белгілі бір жерді қорғауға, басқаруға, халықтың ішкі қатынастарын реттеуге жауапты болды. Осы құрылым қазіргі қазақ қоғамында белгілі бір дәрежеде сақталған «жүз» жүйесімен ұқсас келеді, бұл оның қаншалықты терең тарихи тамыры бар екенін көрсетеді. Жошы ұлысының әскери құрылымы мен жауынгерлік тәртібі де зерттеуге тұрарлық. Ұлыс өзінің әскери қуаты арқасында өз аумағын кеңейтті, бұл көшпелілердің соғыс өнеріне деген ерекше көзқарасының арқасында жүзеге асты. Әскерде тайпа көсемдері мен батырлар ерекше рөл атқарды, олар тек жауынгер ретінде ғана емес, сонымен қатар идеологиялық және рухани көшбасшы болды. Осы дәстүр кейінгі қазақ батырлары институтының қалыптасуына ықпал етті, өйткені әрбір батыр ұлттың қорғаушысы әрі халықтың құрмет тұтатын тұлғасына айналды.

Жошы ұлысы кезінде дамыған құқықтық дәстүрлер де ерекше орынға ие. Көшпелі қоғамда пайда болған заңдар мен жазылмаған құқықтық нормалар әрбір рудың, әрбір көшпелінің өмірін реттеді. Бұл құқықтық жүйе адалдық, ынтымақтастық және әділдік принциптеріне негізделген еді. Құқықтық тәртіптің жоғары деңгейде болуы Жошы Ұлысын біріктіріп, қоғамдық келісімді сақтауға ықпал етті. Осы заңдар жүйесі қазақ хандығында да кеңінен қолданылып, халықтың құқықтық мәдениетіне негіз болды. «Жеті жарғы» секілді қазақтың атақты заңдар жинағының тамыры Жошы Ұлысы кезіндегі тәртіпке барып тіреледі [Гумилев, 1967: 88].

Жошы ұлысының мәдениетке қосқан үлесін ерекше атап өткен жөн. Ортағасырлық дала мәдениетінде қолөнер, архитектура, және өнер дамыды. Жошы ұлысының кесенесі сол кездегі сәулет өнерінің үздік үлгісі болып табылады және ол көшпелілердің құрылыс саласындағы жоғары деңгейін

көрсетеді. Сонымен қатар, музыкалық өнер мен фольклор да осы кезеңде дамып, кейінгі қазақ мәдениетінің ажырамас бөлігіне айналды. Осы кезеңде қалыптасқан күйлер мен жырлар қазақтардың рухани байлығын толықтырды, ал көшпенділердің эпикалық поэзиясы олардың өмір салты мен дүниетанымының бейнесі ретінде қызмет етті.

Жошы ұлысының діни өмірі де қызықты аспектілердің бірі. Жошы ханның билігі кезінде түркілердің дәстүрлі сенімдері мен шамандық ұстанымдар исламмен қатар өмір сүрді. Ислам діні көшпелі халықтардың арасында моральдық және рухани қағидаларды нығайтты. Бірақ, шамандық пен тәңіршілдік элементтері де өз мәнін жоғалтпай, халықтың дүниетанымының бір бөлігі ретінде сақталды. Бұл діни синкретизм қазақ халқының рухани әлеміне ерекше сипат берді және діни толеранттылықтың, әртүрлі нанымдарға деген құрметтің дамуына ықпал етті.

Сонымен бірге, Жошы ұлысының тарихын зерттеу қазіргі қазақ халқының мәдени және тарихи тамырын түсінуге ғана емес, сондай-ақ Орталық Азияның мәдени ықпалдастығын тануға да мүмкіндік береді. Жошы ұлысы кезеңінде түркі және моңғол халықтары араласқан кең далалық аймақта бірегей мәдениет қалыптасты. Бұл мәдени ықпалдастықтың іздері қазіргі Қазақстан мен Орта Азияның көптеген елдерінің өнерінде, қолөнерінде, тілдерінде және дәстүрлерінде сақталып қалған. Мысалы, қыпшақ және қоңырат руларының өзара мәдени және этникалық ықпалдастығы қазақ және татар халықтарының ұлттық болмысына өз әсерін тигізген [Гумилев, 1967: 55].

Жошы ұлысының тарихы – қазақ халқының ұлттық, мәдени және саяси негіздерінің бірі болып табылады. Оның саяси құрылымы мен басқару жүйесі, әскери тәртібі, құқықтық және діни дәстүрлері қазақ қоғамының өзегі болып қалыптасып, бүгінгі күні де қоғамда өзекті болып отыр. Жошы ұлысы арқылы қалыптасқан бұл құндылықтар қазақтың рухани және мәдени бірегейлігін айқындап, елдің ішкі бірлігін сақтау мен нығайтуда маңызды рөл атқарады. Жошы Ұлысының тарихи маңызы мен оның қазіргі Қазақстандағы рөлі қазақ халқының өз тарихына, мәдениетіне деген құрметін арттырып, ұлттық мақтаныш сезімін ұрпақтан ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік береді.

Жошы ұлысының тарихын қайта жандандыру – қазақ халқының тарихи жадын қалыптастырудағы маңызды қадам. Жошы ханның тұлғасы және оның ұрпақтары қазақ мемлекеттілігінің бастауында тұрды. Жошы Ұлысының саяси және мәдени ықпалы қазақ хандығының пайда болуына, оның этникалық және территориялық шекараларының қалыптасуына негіз болды. Қазақ халқы үшін Жошы ханның тұлғасы мемлекеттіліктің символына айналды, ал оның ұрпақтары құрған Алтын Орда өз заманының аса ірі империяларының бірі болды. Жошы Ұлысы қазақ мемлекеттілігінің алғышарты ретінде ғана емес, сонымен бірге Ұлы даладағы этникалық тұрақтылықтың кепілі ретінде де маңызды болды.

Жошы ұлысының тарихын реконструкциялау күрделі міндеттердің бірі болып табылады, себебі оның тарихы түрлі мәдени, саяси және этникалық факторларға байланысты әртүрлі көзқарастармен баяндалған. Негізгі дереккөздер – ортағасырлық араб, парсы және түркі жазбалары, сондай-ақ қытай жылнамалары, олардың барлығы түрлі субъективті факторларға тәуелді болған [Кляшторный, Султанов, 1992: 26].

Тарихи реконструкция барысында дереккөздердің ішкі сын мәселесі де туындайды. Бұл мәселе, әсіресе, Жошы ұлысының құрылымы мен саяси рөліне қатысты деректерде көрініс табады. Жазбаларда Жошы ұлысы, оның билеушілері, халықтың этникалық құрамы туралы толық мәліметтер болмағандықтан, осы дереккөздерді салыстырып, қатаң талдаудан өткізу қажет.

Жошы ұлысының тарихын зерттеуде Қазақстан ғалымдарына қолжетімді болған араб, парсы, қытай және орыс дереккөздері маңызды рөл атқарады. Сонымен бірге, қазақтың ауызша тарихы да осы тақырыпта айтарлықтай үлес қосады. Кейбір мәліметтер тек ауызша аңыздар мен эпикалық дастандар арқылы ғана жеткендіктен, бұл дереккөздер белгілі бір сынақты талап етеді.

Жошы ұлысының тарихи маңызы – оның өз заманының саяси, әскери және экономикалық тұрғыдан мықты мемлекет болғандығында ғана емес, сонымен бірге қазіргі қазақ халқының этногенезі мен мемлекеттілігін қалыптастырудағы рөлінде де жатыр. Сондықтан Жошы Ұлысын және Алтын Орданы қайта жандандыру қазақ халқының тарихи жадын сақтап, оны болашақ ұрпаққа жеткізуде үлкен маңызға ие.

Жошы Ұлысын зерттеу және қайта жандандыру мәселесі қазақ тарихы мен мәдениетіндегі маңызды бағыттардың бірі. Жошы ханның билігі және оның мұрасы қазақ мемлекеттілігінің қалыптасуында маңызды рөл атқарады. Осы тарихи жадты жаңғырту арқылы біз қазақ халқының бай мәдениеті мен терең тамырларын қайтадан анықтап, ұрпақтарға жеткізуге мүмкіндік аламыз. Жошы ұлысы тарихының дұрыс реконструкциялануы – тарихи жадтың қайта қалпына келуін қамтамасыз

етіп қана қоймай, сондай-ақ қазіргі қазақ қоғамының этникалық және мәдени бірегейлігін түсінуге де септігін тигізеді [Кляшторный, Султанов, 1992: 119].

Жошы Ұлысының тарихы мен оның қазақ мемлекеттілігіне тигізген әсері көптеген маңызды аспектілерден тұрады. Бұл кезеңде орын алған саяси құрылымдар, экономикалық байланыстар және мәдени ықпалдастықтар қазақ халқының тарихи дамуы мен бірегейлігінің айқын көрінісі болып табылады. Жошы Ұлысы Орта Азия көшпенділерінің далалық өмір салтын мемлекеттік құрылымдармен үйлестіре отырып, өзіндік басқару жүйесін, құқықтық тәртіпті және этникалық сәйкестікті қалыптастырған алғашқы ірі этникалық-саяси бірлестік ретінде ерекше орын алады.

Ұлыстың этникалық құрамының күрделілігі оның ішкі құрылымының икемділігі мен тұрақтылығын көрсетті. Жошы Ұлысы құрамына енген түркі тайпалары кейіннен қазақ халқының негізгі этникалық ұйытқысына айналып, ортақ мәдениет пен дәстүрлердің қалыптасуына негіз болды. Көшпелі тайпалардың этникалық араласуы мен саяси бірігуі қазақ этногенезіне тікелей әсер етіп, оның бірегей мәдени кодын жасады. Әрбір тайпа мен ру өз құндылықтарын сақтай отырып, біртұтас мемлекеттің құрамына енді. Бұл үлгі қазақ қоғамында сақталып қалған жүздік құрылымның тарихи бастауы ретінде қарастырылады [Акио Катаяма, 1999: 92].

Жошы Ұлысы заманына тән тағы бір маңызды ерекшелік – аймақтағы сауда және халықаралық байланыстардың нығаюы болды. Ұлы Жібек жолының маңызы артып, бұл кезеңде Жошы Ұлысының экономикалық өмірінде маңызды рөл атқарды. Сауда керуендерінің еркін өтуі, колөнер мен егіншіліктің дамуы, аймақтардың арасындағы мәдени алмасулар қазақ жеріндегі қалалардың өркендеуіне ықпал етті. Бұл процестер халықтың тұрақты экономикалық дамуына негіз қалайды. Жошы Ұлысы тек әскери күш пен билікке ғана сүйенбей, экономикалық байланыстар арқылы да аймақтағы ықпалын нығайтты.

Жошы Ұлысының саяси құрылымы көшпенділердің басқару жүйесін жетілдіріп, ұлыс басында отырған хан мен оны қолдаған тайпа көсемдерінің арасындағы байланысты нығайтты. Бұл байланыс кейіннен қазақ қоғамындағы хандық басқару жүйесіне үлгі болды. Сонымен қатар, Жошы Ұлысы билеушілерінің далалық демократия элементтерін енгізіп, халық жиналыстары мен ақсақалдар кеңесін құрметтеу дәстүрі қазақ хандығы дәуірінде де жалғасын тапты. Бұл басқару жүйесінің демократиялық сипаты ұлыс билігінің тұрақтылығын және халықтың билікке деген сенімін арттырды.

Жошы Ұлысының рухани өмірінде діннің ерекше орны болды. Ұлыс құрамындағы тайпалар арасында ислам діні таралып, көшпелілердің өмір сүру салтына әсер етті. Ислам діні моральдық және рухани құндылықтарды нығайтып, қазақ қоғамындағы толеранттылық пен рухани бірлік қағидаларын қалыптастырды [Акио Катаяма, 1999: 115].

Дегенмен, Жошы Ұлысында шамандық пен тәңіршілдік элементтері де сақталып, түркілердің дәстүрлі сенімдері өз мәнін жоғалтпады. Бұл діни синкретизм қазақтардың кейінгі рухани өмірінде де көрініс тапты, ал діни толеранттылық қазақ қоғамының ерекшеліктерінің бірі ретінде қалыптасты. Қазіргі Қазақстанның рухани және мәдени жандануына Жошы Ұлысы дәуірінің тарихи маңызы орасан зор. Жошы Ұлысының тарихын қайта жаңғырту – қазақ халқының ұлттық болмысын тереңірек түсінуге, оның мәдени тамырларын зерттеуге, сонымен бірге халықтың тарихи жадын сақтауға зор мүмкіндік береді. Қазіргі ұлттық бірегейлікті нығайту және болашақ ұрпаққа құндылықтарды жеткізу үшін Жошы Ұлысы кезеңінің тарихи маңызына назар аудару өзекті. Жошы Ұлысы – қазақ халқының мәдени және этникалық кодын қалыптастыруға, оның тарихи бірегейлігін сақтап қалуға ықпал еткен, көшпелі өркениеттің құнды мұрасы болып табылады. Бұл мұра халықтың тарихи жадын жаңғыртып, қазіргі заманғы Қазақстанның мәдени және рухани тұтастығын сақтауда маңызды рөл атқарады.

Жошы ұлысының тарихына терең үңілгенде, оның қазақ мемлекеттілігіне ғана емес, сондай-ақ Орталық Азиядағы өзге де халықтардың тарихына ықпал еткенін байқауға болады. Жошы Ұлысының ерекшелігі – оның құрылымында әртүрлі этникалық топтардың біріккендігі және бұл топтардың әрқайсысының қоғамға өзіндік үлес қосуы. Мұнда тек көшпелі түркілер ғана емес, сондай-ақ тұрақты өмір салтын ұстанған халықтар да болды. Осылайша, ұлыс өз ішінде бірін-бірі толықтыратын түрлі мәдениеттердің тоғысуын жүзеге асырды. Бұл тоғысулар қазақтың ұлттық болмысына ықпал етіп, оның көпқырлы мәдениетінің негізін қалыптастырды.

Сонымен қатар, Жошы ұлысы құрған саяси дәстүрлер Орта Азиядағы биліктің тұрақтылығы мен сабақтастығына негіз салды. Ұлыстың саяси жүйесі жергілікті көшпенділердің ерекшеліктеріне бейімделген әрі бейбіт өмір сүруге жағдай жасайтын икемді құрылым болды. Бұл жүйеде халықтың барлық қабатының мүдделері ескеріліп, солардың қолдауына ие болды. Билікті мұрагерлік жолымен

беру дәстүрі Жошы Ұлысының басты ерекшеліктерінің бірі ретінде қазақ хандығына да берік орнады. Бұл ұрпақтар арасындағы байланысты нығайтып, қоғамның тұтастығын сақтауға көмектесті.

Жошы ұлысы құрылымында көшпенділердің көшбасшылық қабілеті мен далалық өмірге деген шеберлігіне ерекше мән берілді. Әсіресе, көшпенділердің табиғатпен үйлесімде өмір сүруі, аумақтық-экологиялық жағдайларға бейімделуі және көшпелі мал шаруашылығын тиімді жүргізуі ұлыстың ұзақ мерзімді тұрақтылығын қамтамасыз етті. Бұл тәжірибелер қазақ халқының дала экологиясына деген құрметін қалыптастырды және олардың табиғатты қорғауға деген ерекше көзқарасын байытты [Акио Катаяма, 1999: 113].

Ұлыстың рухани өмірінде тәңіршілдік пен исламның үйлесімділігі ерекше орын алды. Бұл екі діннің қатар өмір сүруі, көшпелілердің дүниетанымы мен сенімдерін байытып, олардың рухани көзқарастарын кеңейтті. Шамандық және тәңірлік дәстүрлер халықтың дүниетанымына етене кірігіп, олардың рухани өмірінің ажырамас бөлігі болып қала берді. Сонымен қатар, исламның таралуы этикалық нормалар мен әлеуметтік әділеттілікті нығайтуға көмектесті. Бұл діни көптүрлілік кейінгі қазақ қоғамында да сақталып, өзара сыйластық пен құрмет дәстүріне айналды.

Жошы ұлысы кезеңінде тек ішкі саясат ғана емес, сыртқы саясат та ерекше маңызға ие болды. Орта Азиядағы көрші мемлекеттермен дипломатиялық қарым-қатынастар орнатылып, оларға ықпал ету тетіктері қалыптасты. Бұл кезеңде Жошы ұлысы ұлы даланың саяси сахнасында жетекші орынға ие болып, көршілерімен бейбіт қарым-қатынастарды дамытуға ықпал етті. Осы саясаттың арқасында қазақ халқының арасында дипломатиялық мәдениет пен сыртқы істерге икемділік қалыптасып, кейінгі ғасырларда да көрші елдермен бейбіт қатынастарды сақтауға ықпал етті [Қинаятұлы, 2002: 48].

Жошы ұлысының мәдени мұрасы – халықтың өзіндік құндылықтарын ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік беретін ерекше құбылыс. Музыка, қолөнер, ауыз әдебиеті және эпикалық жырлар арқылы Жошы ұлысы дәуірінен қалған мәдени мұра қазақ халқының рухани дүниесінің маңызды бөлігіне айналды. Жошы ұлысы дәуіріндегі күйлер мен дастандар қазақтың ұлттық болмысын, батырлық рухын және елге деген сүйіспеншілігін бейнелейді. Бұл мәдени мұра халықтың өзіндік болмысын сақтап қана қоймай, оны уақыт өткен сайын байыта түсуге септігін тигізді.

Жошы ұлысының экономикалық моделінің ерекшелігі – оның табиғи байлықтарды пайдалану арқылы тұрақты өмір сүруді қамтамасыз еткен жүйе қалыптастыруы болды. Мал шаруашылығымен қатар, сауданың дамуы халықтың экономикалық жағдайын жақсартып, әл-ауқатын арттырды. Халықаралық сауда байланыстарының кеңеюі арқылы Жошы Ұлысы өз дәуірінің ірі экономикалық орталықтарының бірі болып, оның аумағы арқылы өтетін Жібек жолы бойында қала мәдениеті мен сауда орындары өркендеді. Бұл тәжірибе қазақ жерінде экономиканың әртараптануына алғышарт жасап, ортағасырлық қалалардың өсуіне ықпал етті [Исламов, 2005: 32].

Жошы ұлысы тек тарихи кезең ретінде ғана емес, қазіргі Қазақстанның ұлттық тұтастығы мен мәдени бірегейлігінің түпқазығы ретінде де қарастырылады. Ұлыстың тарихын зерттеу арқылы қазақ халқы өзінің мәдени тамырын, тарихи құндылықтарын және рухани мұрасын таниды, сонымен қатар бұл білім қазіргі қазақ қоғамының ішкі бірлігін нығайтуға негіз болады. Жошы ұлысының тарихы мен мұрасын қайта жаңғырту – қазақ халқының ұлттық болмысын танып-білуге, оны болашақ ұрпаққа жеткізуге бағытталған маңызды қадам.

Жошы ұлысының тарихы – Қазақстанның ғана емес, бүкіл Еуразияның мәдени және саяси бірегейлігін айқындауға сеп болған ерекше кезең. Ұлыстың құрылымы тек ішкі саяси және экономикалық дамуға негіз болып қана қоймай, дала өркениетінің аймақаралық ықпалдастығына жол ашты. Жошы Ұлысы арқылы қалыптасқан «Ұлы Дала» дәстүрлері көшпелілер мен отырықшы халықтар арасындағы шекараларды жойып, ортақ мәдени кеңістік құрды [Көроғлы, 1982: 24]. Бұл дала мәдениетінің өркениеттер арасында өзіндік көпірге айналуына ықпал етті және соның арқасында аймақты бірегей рухани-мәдени кеңістікке айналдырды.

Жошы ұлысы көшпенділердің саяси құрылымын жаңа деңгейге көтеріп, мемлекетті басқару мен ұжымдық ынтымақтастықтың дамуына айтарлықтай үлес қосты. Билік жүйесіндегі жаңашылдық ретінде аймақтық дербестік пен орталықтандырылған биліктің үйлесімділігі ерекше орын алды. Әрбір аймақ өзінің ішкі мәселелерін дербес шешу құқығына ие болды, бірақ орталық билікке бағыну арқылы біртұтас мемлекет ретінде әрекет етті. Бұл жүйе аймақтық тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз етті, сондай-ақ ұлыстың ішкі тұтастығын сақтауға ықпал етті. Мұндай икемді басқару құрылымы кейіннен қазақ хандығының үлгісіне айналды, онда тайпалар мен жүздердің өзара тең құқықты серіктестікке негізделген жүйесі қалыптасты.

Жошы ұлысы заманында өркендеген өнер, әсіресе музыкалық мәдениет, көшпенділердің өмір салтының ажырамас бөлігіне айналды. Күй өнері халықтың жадын сақтаудың, тарих пен мәдениетке деген құрметті жеткізудің құралы ретінде қалыптасты. Ұлыс дәуірінде дамыған күйлер мен жырлар қазақ халқының рухани және мәдени өмірінің тұғырлы мұрасына айналды. Сол кездегі өнер халықтың ішкі сезімдері мен табиғатқа деген қарым-қатынасын бейнелеп, олардың рухани дамуына ықпал етті. Күй мен жырдағы философиялық тереңдік сол заманның даналығын, адамдардың өмір сүру салтын және құндылықтарын ашып көрсетті. Сонымен қатар, Жошы ұлысы дәуірінде білім мен ғылым дамыды. Ортағасырлық ғалымдар Жібек жолының бойында жаңа идеялар мен ғылыми жетістіктерді таратуға үлкен үлес қосты [Караманов, 2015: 48]. Қалаларда білім орталықтары мен кітапханалар құрылып, медицина, математика және философия сияқты ғылымдар дамыды. Бұл білім ошақтары тек көшпенділер ғана емес, алыс елдерден келген саяхатшылар мен саудагерлер үшін де маңызды болды. Білім мен ғылымның дамуы халықтың өмір сүру деңгейін жақсартып, әлеуметтік прогрестің негізін қалады.

Экономикалық тұрғыдан алғанда, Жошы ұлысы қазақ даласындағы сауда желілерін біріктіріп, экономиканың әртараптануына ықпал етті. Сауда керуендерінің қозғалысы арқылы халықтың колөнері, мал шаруашылығы өнімдері және жергілікті тауарлар сыртқы нарыққа шығып, аймақтық сауда жолдары дамыды. Сауда тек экономикалық ғана емес, сондай-ақ мәдени байланыстарды нығайтуға да септігін тигізді. Осының нәтижесінде дала өркениеті мен сыртқы әлем арасында үздіксіз мәдени алмасулар болды. Сауда арқылы басқа мәдениеттердің жетістіктерін игеріп, қазақ халқының тұрмысын жақсартуға мүмкіндік туды [Barfield, 2001: 78]. Жошы ұлысының дипломатиялық байланыстары да ерекше назар аударарлық. Ұлыс өзге елдермен бейбіт қарым-қатынас орнату арқылы көрші мемлекеттермен өзара байланыстарды дамытуға үлес қосты. Дала дипломатиясының негізі ретінде келіссөздер жүргізу өнері мен бітімгершілікке бағытталған саясат қалыптасты. Бұл саясат көрші елдермен достық қатынас орнатуға мүмкіндік беріп, тұрақты бейбіт өмірдің негізін қалады. Жошы Ұлысы саясатының арқасында қазақ хандары кейіннен көрші елдермен ынтымақтастық орнатып, бейбіт өмір сүру қағидаларын қалыптастырды. Бұл дәстүр қазіргі Қазақстанның көпвекторлы дипломатиясына негіз болды.

Жошы ұлысы – тек ортағасырлық ұлыс емес, қазіргі Қазақстанның ұлттық болмысы мен бірегейлігіне ықпал еткен тарихи кезең. Оның мәдениеті, әлеуметтік құрылымы және экономикалық байланыстары қазақ халқының қалыптасуындағы маңызды элементтерге айналды [Sinor, 1990: 115]. Жошы Ұлысы қалыптастырған дәстүрлер қазіргі заманғы Қазақстанның ұлттық мақтанышын оятып қана қоймай, халықтың рухани және мәдени тұтастығын нығайтуға көмектеседі. Ұлыстың тарихын қайта жаңғырту және оның құндылықтарын бағалау – қазақ халқының болашақ ұрпаққа ұлттық мұра ретінде қалдыратын ең құнды қазынасының бірі.

Зардыхан Қинаятұлы мен Сартқожа Қаржаубайұлының еңбектерін салыстырмалы талдау:

1. Ғылыми бағыты мен тақырыптық шеңбері: Зардыхан Қинаятұлы – негізінен Жошы Ұлысы мен Алтын Орда тарихы, қазақ мемлекеттілігінің қалыптасуындағы тарихи сабақтастық, этникалық бірігу және саяси жүйелер эволюциясы мәселелеріне баса назар аударады. Ол тарихи процестерді этно-саяси тұрғыдан талдайды. Сартқожа Қаржаубайұлы – көне түркі жазба ескерткіштері, Орхон-Енисей руникасы, түркі тілдік деректер мен олардың археологиялық негізі арқылы тарихи реконструкция жасауды мақсат етеді. Ол тарихты жазу арқылы тануға ден қояды. *Дереккөздерге сүйену ерекшелігі:* 3. Қинаятұлы араб-парсы, моңғол, түркі шежірелері мен қытай жылнамаларын салыстырып пайдаланады, сонымен қатар қазақ шежірелері мен ауызша тарихқа да мән береді. Оның әдісі – көпбағытты тарихи синтез. Сартқожа Қ. көбінесе Орхон жазбалары мен руникалық мәтіндерге, археологиялық олжаларға сүйенеді. Ол тарихты мәтіндік-археологиялық дерекпен дәлелдеуге ұмтылады. *Ұтымды тұстары:* Қинаятұлының артықшылығы – Жошы Ұлысының саяси маңызын, қазақ хандығына ықпалын және этникалық бірегейлік қалыптасуын терең саралауы.

Сартқожа зерттеушінің артықшылығы – көне түркі жазбаларындағы нақты даталар мен есімдер арқылы тарихи процестерге дәйекті хронология мен этнолингвистикалық дәлдік беруі.

Шектеулері: Қинаятұлы кейде қазақ ұлтшылдығының ұғымына сүйене отырып, тарихи фактілерді ұлттық көзқараспен түсіндіреді, бұл кейде ғылыми бейтараптықтан алыстауы мүмкін. Сартқожа Қ. көне жазбаларға тым сүйеніп, жазбада жоқ мәселелерді болжаммен түсіндіруде абайсыз болуы мүмкін.

Зардыхан Қинаятұлы мен Сартқожа Қ. – екеуі де қазақ тарихын әртүрлі қырынан түсіндіруге үлес қосқан көрнекті ғалымдар. Егер Қинаятұлы тарихи процестерге саяси-философиялық талдау

жасаса, Сартқожа нақты дерекке негізделген архео-лингвистикалық әдіспен зерттейді. Олардың еңбектері бірін-бірі толықтырады және Жошы Ұлысы сияқты күрделі тақырыпты көпқырлы зерттеуге мүмкіндік береді.

Лев Гумилев пен Рашид ад-Диннің тарихи оқиғаларға көзқарастары – екі түрлі дәуірдің, екі түрлі әдістің және екі ғылыми мектептің өкілдері ретінде – бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді:

1. Тарихи кезеңі мен әдісі: Рашид ад-Дин (XIV ғ.) – Жами ат-тауарих («Шежірелер жинағы») атты еңбегін жазған ортағасырлық парсы тарихшысы. Ол деректерді біріншілік куәгерлерден, моңғол билеушілерінің сарайынан, ауызша шежірелерден жинап, сипаттаушы-деректемелік әдіспен жазады. Лев Гумилев (XX ғ.) – кеңестік тарихшы, этнолог әрі «пассионарлық теория» авторы. Ол тарихи процестерді цивилизациялық деңгейде, этногенез тұрғысынан, географиялық және мәдени факторлармен байланыста түсіндіруге тырысады. Жошы мен Алтын Орда жайлы көзқарастары: Рашид ад-Дин Жошы ханды Шыңғыс ханның заңды ұлы, қыпшақ даласының билеушісі, Алтын Орда хандарының арғы атасы ретінде бейнелейді. Ол генеалогиялық сабақтастықты, тайпалық құрылымдынақты сипаттайды. Оның мәтіндерінде жеке тұлғаларға қатысты нақты оқиғалар, шежірелік мәліметтермол. Гумилев Жошы Ұлысын евразиялық өркениетке ерекше үлес қосқан саяси құрылым ретінде қарастырады. Ол Алтын Орда тарихын империялық үлгідегі жаһандық тарихи процестерменбайланыстырады. Гумилевтің зерттеуі көбіне этникалық толқындар мен рухани серпілістерге негізделген. Рашид ад-Дин – тарихи фактіні тіркеп, оқырманға сол дәуірдегі оқиғаны нақты түрде жеткізуге ұмтылады. Оның артықшылығы – деректік дәлдік пен тікелей мәлімет.

Гумилев – тарихты кең геосаяси, этномәдени аяда қарастырып, жеке тұлғаларды тарихи процестің қозғаушысы ретінде көреді. Ол тарихи процестердің ішкі логикасын түсіндіруге тырысады.

Зерттеушілер еңбектеріне өзіндік тұрғыдан талдау

Жошы Ұлысы мен Алтын Орда тарихын зерттеген ғалымдардың еңбектері сан алуан дереккөздер мен әдістемелерге негізделгенімен, олардың барлығы бірдей Жошы Ұлысын дербес саяси құрылым ретінде қарастыра бермейді. Бірі археологиялық тұрғыдан, бірі этномәдени көзқараспен қараса, енді бірі деректік материалға шоғырланған. Алайда, бұл еңбектердің бәрін біртұтас концептуалдық негізде біріктіретін өзіндік методология жетіспейді.

Мысалы, Сартқожа Қ. еңбектерінде Жошы Ұлысының түркілік тамыры мен мәдени жалғастығы дұрыс көрсетілгенімен, саяси билік жүйесінің ішкі логикасы ашылмай қалады. Байпақов К.М. пен Самашев З.С. археологиялық фактілер арқылы өркениеттік сабақтастықты көрсете алғанымен, бұл материалдар мемлекеттік модельдің эволюциясын түсіндіруге жеткіліксіз. Ал Гумилев пен Кляшторный сынды зерттеушілердің еңбектері кең көлемдегі тарихи қозғалыстарды сипаттауға негізделгенімен, нақты Жошы Ұлысын ішкі саяси субъект ретінде талдау жағы шектеулі.

Осы ретте, З. Қинаятұлының еңбектері ерекше назар аударарлық. Оның «Қазақ мемлекеттілігі және Жошы хан», «Шыңғыс хан және қазақ мемлекеті» еңбектері Жошы Ұлысын отандық мемлекеттіліктің бастау көзі ретінде пайымдайды. Автор бұл ұлысты өз алдына мемлекеттік құрылым ретінде қарастыра отырып, оның әкімшілік жүйесі, этно-саяси құрамы, ислам дінінің енуі мен билік легитимдігі мәселелерін талдайды. Бұл – бұрынғы еңбектерде толық қамтылмаған жаңа ғылыми бетбұрыс.

Зерттеу нәтижелері. Жошы Ұлысын зерттеу – бұл тек ортағасырлық кезеңге қатысты тарихи мәселе ғана емес, сонымен бірге бүгінгі қазақ мемлекеттілігінің бастауларын тануға бағытталған ұлттық маңызы бар ғылыми бағыт. Жошы Ұлысы туралы ғылыми әдебиеттер мен зерттеулер сан алуан болғанымен, олардың көпшілігі белгілі бір дереккөздерге сүйеніп, оқиғаларды констатациялаумен шектеледі.

Тарихшылардың еңбектерін саралай келе, олардың арасында Жошы Ұлысын толыққанды мемлекеттік құрылым ретінде қарастырған авторлар саусақпен санарлық екенін көреміз. Мәселен, Сартқожа Қ. – түркілік жалғастық пен мәдени байланыстарға ерекше назар аударса, Байпақов К.М. пен Самашев З.С. археологиялық дәлелдер арқылы өркениеттік сабақтастықты негіздеген. Гумилев пен Кляшторный сынды ірі зерттеушілер Жошы Ұлысын үлкен тарихи процестің контекстінде сипаттағанмен, оның ішкі билік құрылымы мен эволюциясын нақты талдаудан тыс қалдырған.

Осы тұрғыда З. Қинаятұлының еңбектері ерекше маңызды. Ол өз зерттеулерінде Жошы Ұлысын дербес этносаяси құрылым ретінде бағалап, қазақ мемлекеттілігінің тарихи тамыры осы ұлыстан бастау алатынын нақтылайды. Оның “Қазақ мемлекеттілігі және Жошы хан”, “Шыңғыс хан және қазақ мемлекеті”, “Моңғол үстіртін мекендеген соңғы түрік тайпалары” атты

еңбектерінде билік институттары, дін мен дәстүр, ру-тайпалық құрылым, хандық легитимдік сияқты мәселелер терең қарастырылған.

Бүгінгі күнге дейін бірқатар зерттеулерде Жошы Ұлысының мәдени мұрасы мен тарихи орны толық бағаланбай келеді. Әсіресе, халық жадындағы ауызша деректер мен эпикалық дастандар ғылыми айналымға сирек тартылған. Олардың негізінде тарихи реконструкция жүргізу – тек нақты деректерге емес, тарихи дүниетаным мен саяси мифологияға да негізделуі керек.

Өкінішке қарай, кейбір мақалаларда З. Қинаятұлының тек бір-екі еңбегі ғана аталып өтеді. Бұл – зерттеу авторларының еңбегін тар шенбермен шектеуі немесе тереңірек талдауға бармағандығын көрсетеді. Егер аталған ғалымдардың еңбектеріндегі ұтымды тұстарды біріктіріп, кемшіліктері мен қаралмаған аспектілерін толықтырып, оған өзіндік тұжырым қосылса, Жошы Ұлысының тарихына тың ғылыми үлес қосар еді.

Жошы Ұлысын зерттеу – Қазақстан тарихының аса маңызды әрі күрделі салаларының бірі. Бұл тақырып төңірегінде түрлі елдердің тарихшылары ұзақ жылдар бойы еңбектеніп келеді. Дегенмен, жүргізілген зерттеулер мен жасалған тұжырымдар бірізді емес, олардың мазмұны мен әдіснамасы әртүрлі деңгейде. Сондықтан қазіргі таңда Жошы Ұлысы туралы жинақталған мәліметтерді тек констатация деңгейінде ғана емес, сындарлы талдау арқылы қайта саралау – уақыт талабы.

Сартқожа Қ. мен К.М. Байпаков сияқты ғалымдар Жошы Ұлысының мәдени-өркениеттік және археологиялық тұстарын кеңінен ашып көрсетсе де, олар ұлыстың ішкі саяси-әкімшілік құрылымына терең үңіле бермейді. Гумилев Л.Н. пен Кляшторный С.Г. сынды еуразиялық кеңістікті зерттеген танымал ғалымдар Жошы Ұлысын тарихи процестің бір бөлігі ретінде қарастырады, бірақ оларда қазақ мемлекеттілігімен нақты сабақтастық мәселесі көмескі көрінеді.

Ал З. Қинаятұлының еңбектері осы олқылықтың орнын толтыратын жаңашыл бағыт ұсынады. Ол Жошы Ұлысын қазақ мемлекеттілігінің бастау кезеңі ретінде дәлелдеп көрсетеді. Оның зерттеулерінде тек тарихи деректер ғана емес, сондай-ақ саяси легитимдік, этноәлеуметтік құрылым, діни фактор және хандық биліктің эволюциясы секілді күрделі мәселелер кешенді түрде қарастырылған. Бұл – Жошы Ұлысын жеке тарихи субъект ретінде тануға мүмкіндік беретін тың ғылыми әдіснама.

Сондай-ақ, қазіргі зерттеулерде ауызша тарих пен эпикалық дереккөздер (мысалы, жырлар мен шежірелер) жүйелі түрде пайдаланылмай келеді. Бұл деректер Жошы Ұлысының қоғамдық санасы мен тарихи жадтағы орнын көрсету үшін аса құнды. Сол себепті, бұл бағытта да зерттеу жүргізу қажет.

Жошы Ұлысына қатысты парсы дереккөздерінде сақталған мәліметтер – оның саяси, этностық және әскери құрылымын зерттеуде аса маңызды. Парсы авторлары моңғолдардың жорықтары мен ұлыстары туралы нақты, әрі егжей-тегжейлі сипаттап жазған.

Жошы Ұлысы туралы парсы деректерінен дәлелдер келтірсек:

1. *Жошының мұрагер ретіндегі алатын орны орны*

Дерек: Рашид ад-Дин. Жами' ат-таварих

«چون پسر بزرگ بود و نخست زاده، و شجاعتی و سخاوتی بسیار داشت، در میان همه فرزندان محبوب تر و مکرّم تر بود»

"Жошы – үлкен ұлы және тұңғышы болғандықтан, ержүректігі мен жомарттығы себепті басқа ұлдарының арасынан ерекше құрмет пен сүйіспеншілікке ие еді."

(Жами' ат-таварих, т. 1, М.: Наука, 1968. -135 б).

2. *Жошыға берілген аймақтар*

«ممالك قبچاق و بلغار و سواحل ائل و مناطق بر بحر خزران ... به جوجی خان داده شد»

«Қыпшақ, Бұлғар, Еділ бойы мен Каспий теңізіне дейінгі жерлер Жошы ханға берілді.»

(Жами' ат-таварих, т. 1, М.: Наука, 1968, б. 158).

3. *Жошыдан кейінгі ұлыстың бөлінуі (Бату мен Орда)*

«پس از وفات جوجی، پاتو که پسر او بود، در آن بلاد مستقر گشت ... و اردا، فرزند دیگر، در نواحی دیگر حکم راند»

«Жошы қайтыс болғаннан кейін, оның ұлы Бату бұл аймақтарда орнықты. Ал Орда басқа өлкелерде билік етті.»

(Жами' ат-таварих, т. 1, М.: Наука, 1968, б. 162–163).

4. *Жошы Ұлысының саяси-әкімшілік дербестігі*

Мәлімет: Парсы авторлары Жошы Ұлысын Моңғол империясының бөлігі ретінде сипаттай отырып, ұлыстың нақты билеушілері мен құрылымын көрсеткен. Бату, Берке, Тоқта секілді билеушілердің дербес шешім қабылдауы (мысалы, Беркенің Хулагумен қарсыласуы) – Жошы Ұлысының іс жүзіндегі автономиясын дәлелдейді.

(Наганзи. *Мұхтасар тарих*, Тегеран, 1984. 122 б) (Хафиз-и Аbru. *Зубдат ат-таварих*, Тегеран, 1989 б)

Парсы деректерін қорытындылай келе

Парсы дереккөздері Жошы Ұлысының:

- Шыңғыс ханнан кейін заңды иелік алғанын,
- Қыпшақ даласы мен Еділ бойындағы нақты аумақтарды иеленгенін,
- Мұрагерлері (Бату, Орда) арқылы дербес билік жүргізгенін нақты түрде растайды.

Енді Жошы Ұлысына қатысты араб жазба деректеріндегі мәліметтерге тоқталайық. Бұл деректер парсы деректерімен қатар, Жошы ұлысының тарихын зерттеуде аса құнды, өйткені араб авторлары Мысыр, Шам, Ирак, тіпті Андалус елдерінен шыққан, әрі олар көбіне сырттай бақылап жазған объективті баяндаушылар болды. Төменде нақты үзінділер, аудармалар және сілтемелермен бірге беріліп отыр.

ЖОШЫ ҰЛЫСЫ ТУРАЛЫ АРАБ ДЕРЕКТЕРІНЕН ДӘЛЕЛДЕР

1. Ибн Баттута – «Рихлә» (Саяхаттар кітабы)

XIV ғасырда бүкіл ислам әлемін аралаған әйгілі марокколық саяхатшы Ибн Баттута 1334–1335 жылдары Алтын Орда жеріне келіп, Ұзбек хан мен оның ордасын сипаттайды.

1.1 Сарай әл-Жәдид қаласы мен Ұзбек ханның билігі

Арабша түпнұсқа:

وسرینا إلى مدينة سراي الجديدة، وهي من أكبر مدائن الترك وأحسنها، كثيرة الخيرات والبركات، يسكنها المسلمون، وعليها أمير «عادل هو السلطان أوزبك خان»

Аудармасы:

«Біз Сарай әл-Жәдид қаласына жеттік. Бұл – түркілердің ең үлкен әрі ең көрікті қалаларының бірі. Байлығы мен берекесі мол. Оны әділетті билеуші – сұлтан Ұзбек хан басқарады.»

Дерек: (Ibn Battuta. *Rihlat Ibn Battuta* (رحلة ابن بطوطة). Beirut: Dar al-Kutub al-‘Ilmiyya, 2004: 370).

1.2 Ұзбек хан билігінің кеңдігі мен діні

Арабша:

بالمعروف بأمر، صالح رجل وهو، مسلمون رعيته وكل، البلغار بلاد حدود إلى الخزر بلاد حدود من يمتد خان أوزبك السلطان ملك «المنكر عن وبنهي»

Аудармасы:

«Ұзбек ханның иелігі Хазар жерінен Бұлғар шекарасына дейін созылады. Оның барлық қол астындағы халқы – мұсылмандар. Ол – ізгі адам, жақсылыққа үндеп, жамандықтан тыяды.»

(*Rihla*, 2004, p. 372).

2. Ибн Халдун – «Китап әл-‘Ибар»

XIV ғасырдың әйгілі араб тарихшысы Ибн Халдун Жошы Ұлысы мен оның билеушілерін Шыңғыс ұрпағы ретінде сипаттап, Алтын Орда билігі ислам дінін қабылдаған соң ерекше күшейгенін атап өтеді.

Арабша:

«وثبت ملكهم فحسن، مسلماً وكان أوزبك السلطان زماننا في وملكها، جنكزخان بن جوجي بني بأيدي القفجاق بلاد وكانت»

Аудармасы:

«Қыпшақ жерлері Шыңғыс ханның ұлы Жошының ұрпақтарының иелігінде болды. Біздің заманымызда оны сұлтан Ұзбек басқарды. Ол мұсылман еді, сол себепті олардың билігі нығайып, тұрақтанды.»

Дерек: (Ibn Khaldun. *Kitab al-‘Ibar*, Vol. 4. Beirut: Dar al-Fikr, 2000, p. 35).

3. Мақризи – «Ас-сулук ли-ма‘рифат дуал әл-мулук»

Каирлік тарихшы әл-Мақризи Мысыр мен Алтын Орда арасындағы елшілік қатынастар мен Жошы ұлысының саяси беделі туралы жазған.

Арабша:

«وبعث ملك القفجاق رسله إلى السلطان الناصر في مصر، يحملون الهدايا، ويطلبون التحالف على العدو المشترك»

Аудармасы:

«Қыпшақтардың билеушісі Мысырдағы ан-Насыр сұлтанға елшілерін жіберіп, сыйлықтар ұсынды және ортақ жауға қарсы одақ құруды ұсынды.»

Дерек: (Al-Maqrizi. *Al-Suluk li Ma‘rifat Duwal al-Muluk*. Cairo: 1920. Vol. 2, p. 255).

«Юань ши» – Қытайдың ресми тарихи шежірелерінің бірі, Юань әулетінің (1271–1368 жж.) тарихын қамтиды. Бұл дереккөзде Шыңғыс хан мен оның ұрпақтарының, соның ішінде Жошының

және оның ұрпақтарының Қытаймен қарым-қатынасы туралы құнды мәліметтер бар. Жошы ұлысының құрылуы, шекаралық қатынастар мен дипломатиялық байланыстар жайлы деректер кездеседі.

«Юань ши»-де Алтын Орда билеушілерінің (Жошы ұрпақтары) Қытаймен дипломатиялық байланыс орнатып, елшілер алмасқаны жазылған. Бұл Жошы Ұлысының дербестігін, бірақ Шыңғыс ұрпағы ретінде Юаньмен идеологиялық байланыста болғанын дәлелдейді [Баенов Ж. *Қытай деректері және Жошы ұлысы тарихы* // Отан тарихы. – 2012. – №3]

Қорытынды. Жошы ұлысы – қазақ халқының этникалық, мәдени және саяси тарихында ерекше орын алатын маңызды кезең. Жошы хан негізін қалаған бұл ұлыс Орталық Азия мен Еуразияның кең даласындағы алғашқы ірі мемлекеттік құрылымдардың бірі болып, қазақ мемлекеттілігі мен этникалық бірегейліктің негізін қалады. Оның дәстүрлері мен қоғамдық жүйесі кейінгі қазақ хандығының құрылуы мен дамуына тікелей әсер етті. Жошы Ұлысы дәуірінде қалыптасқан саяси және әлеуметтік жүйе, әскери тәртіп, құқықтық нормалар мен мәдени құндылықтар қазақ халқының өмірінде терең із қалдырып, ұлттық сана мен мәдениеттің негізгі тіректеріне айналды.

Жошы ұлысының әлеуметтік және саяси құрылымы көшпелі өмір салтына бейімделген иерархиялық жүйенің бірегей үлгісі болды. Бұл құрылым тайпалардың өзара ынтымақтастығы мен ортақ тәртіпті сақтауына, сондай-ақ аймақтағы бейбітшілікті қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. Сонымен қатар, ұлыстың әскери қуаты көшпелі халықтардың соғыс өнеріне деген қабілетін, олардың далалық өмірге бейімділігін көрсетті. Бұл жауынгерлік рух пен билік құрылымы кейіннен қазақ батырлары институты мен қоғамдық тәртіптің ажырамас бөлігіне айналды.

Жошы Ұлысы дәуіріндегі мәдениет пен өнер қазақ халқының рухани әлемін байытты. Күй, жыр, фольклор және эпикалық шығармалар осы кезеңде ерекше дамып, көшпелі халықтың өмір салты мен дүниетанымының бейнесі ретінде бүгінгі күнге дейін сақталды. Ұлыстың мәдени мұрасы, әсіресе, архитектура мен қолөнер саласында көрініс тапты, бұл қазақ халқының мәдениетінде өз жалғасын тауып, рухани құндылықтардың негізін қалады.

Жошы ұлысы кезеңіндегі діни өмірдің көптүрлілігі қазақ қоғамында діни толеранттылықтың дамуына ықпал етіп, түрлі наным-сенімдерге құрметпен қарау дәстүрін қалыптастырды. Ислам дінінің таралуы моральдық және рухани құндылықтарды нығайтса, түркілердің дәстүрлі сенімдері мен шамандық ұстанымдар да өзінің орнын жоғалтпай, халықтың дүниетанымының бір бөлігі болып қалды. Бұл ерекшеліктер қазақ халқының рухани әлемін байыта отырып, оның өзіндік болмысын қалыптастырды.

Жошы ұлысының тарихи мұрасын жаңғырту қазіргі қазақ халқының ұлттық бірегейлігін сақтау, тарихи жадын нығайту және мәдени құндылықтарды бағалау үшін маңызды. Жошы Ұлысының тарихы мен оның дәстүрлері арқылы қазақ халқы өз мемлекеттілігіне деген терең құрмет пен мақтаныш сезімін ұрпақтан ұрпаққа жеткізеді. Бұл мұра ұлттық бірегейлікті сақтап, қазақ қоғамының рухани және мәдени тұтастығын нығайтуға ықпал етеді. Жошы Ұлысының тарихи маңызын зерттеу, оның құндылықтарын тану қазақ халқының мәдениеті мен тарихына деген құрметті арттырып қана қоймай, ұлттық болмысты сақтап қалудың бірден-бір жолы болып табылады.

Жошы Ұлысын зерттеу тарихи жадты жаңғырту мен қайта құрудың аса маңызды кезеңі болып табылады. Бұл ұлыстың саяси, әлеуметтік және мәдени құрылымын кешенді түрде түсіну қазіргі ұлттық тарихты қалыптастыру үшін қажет. Тарихи деректердің көптүрлілігі – жазбаша дереккөздер, ауызша халықтық жад, археологиялық табылғылар – зерттеушілердің реконструкция жұмысына тың мүмкіндік береді.

Алайда, бүгінгі күні бұл тақырып бойынша зерттеулердің көбісі жеке аспектілерге немесе шеттетілген дереккөздерге негізделіп, толық картинаны бере алмай отыр. Жошы Ұлысын мемлекеттілік қалыптастырудың бастапқы сатысы ретінде қарастыруда З. Қинаятұлы сияқты отандық ғалымдардың еңбектері ерекше құндылыққа ие. Оның зерттеулері ұлыстың ішкі саяси жүйесі, этностық құрылымы және тарихи миссиясы туралы кешенді түсінік береді.

Тарихи жадты қайта жаңғырту үшін зерттеушілерге деректерді сындарлы талдау, дереккөздерді біріктіру және тарихи реконструкцияға жаңа методологиялық тәсілдерді енгізу маңызды. Сонымен қатар, ауызша тарих пен эпикалық дәстүрлерді ғылыми айналымға кеңінен тарту Жошы Ұлысының тарихын терең әрі жан-жақты көрсетуге мүмкіндік береді.

Осылайша, Жошы Ұлысы туралы зерттеулерді жаңа ғылыми деңгейге көтеру – ұлттық тарихты қайта бағалау мен жаңғыртудағы басты міндеттердің бірі болып табылады.

Әдебиеттер

- Акио Катаяма, 1999 – *Акио Катаяма*. Көне түркі ескерткіштері мен олардың тарихи орны. Астана: Ел Орда, 1999. 292 б.
- Байпаков, Таймағамбетов, Самашев, 1998 – *Байпаков К.М., Таймағамбетов Ж.К., Самашев З.С.* Ерте және орта ғасырлардағы Қазақстан тарихы. Алматы: Атамұра, 1998. 352 б.
- Бичурин, 1950 – *Бичурин Н.Я.* Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена (3 томдық жинақ). Москва: Лада, 1950. 322 б.
- Васильев, 2001 – *Васильев Л.С.* Золотая Орда и ее распад. Москва: Восточная литература, 2001. 576 с.
- Гумилев, 1967 – *Гумилев Л.Н.* Древние тюрки. Москва: Наука, 1967. 383 с.
- Ибн әл-Асир, – *Ибн әл-Асир*. Китаб ал-Камил фи ат-Тарих – (аудармалары арқылы). 3-том. 344 б.
- Исламов, 2005 – *Исламов Т.М.* Тюркские государства в истории Евразии. Алматы: Тарих, 2005. 372 с.
- Караманов, 2015 – *Караманов А.* Жошы Ұлысының рухани мұрасы // Қазақстан тарихы журналы, 2015. № 3. 45-56-б.
- Кенжеахметұлы, 1994 – *Кенжеахметұлы С.* Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. Алматы: Ана тілі, 1994. 382 б.
- Кляшторный, Султанов, 1992 – *Кляшторный С.Г., Султанов Т.И.* Казахстан: Летопись трех тысячелетий. Алматы: Рауан, 1992. 256 с.
- Көроғлы, 1982 – *Көроғлы К.Ч.* Алтын Орда тарихының мәселелері. Москва: Наука, 1982. 298 с.
- Қинаятұлы, 2002 – *Қинаятұлы З.* Жошы Ұлысы: этникалық тарихтың бастауы. Алматы: Ғылым, 2002. 468 б.
- Қинаятұлы, 2004 – *Қинаятұлы З.* Қазақ мемлекеті және Жошы хан. Астана: Елорда, 2004. 344 б.
- Қинаятұлы, 2010 – *Қинаятұлы З.* Шыңғыс хан және Қазақ мемлекеті. Алматы, 2010. 728 б.
- Рашид ад-дин, 1952 – *Рашид ад-дин*. Сборник летописей (Джами ат-таварих). Москва: Наука, 1952. 222 б.
- Сартқожа, 2012 – *Сартқожа К.* Түркі жазбалары және олардың этникалық мәні. Алматы: Дайк-Пресс, 2012. 420 б.
- Сартқожа, 2012 – *Сартқожа Қ.* Орхон ескерткіштерінің мәтіндері мен аудармалары // Түркі жазбалары, 2012. 400 б.
- Эльштейн, Кривцова-Гракова, 1972 – *Эльштейн М.Е., Кривцова-Гракова Т.А.* Древние китайские источники по истории Центральной Азии. Москва, 1972.
- Barfield, 2001 – *Barfield T.* The Nomadic Empires and Eurasian Integration. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 410 p.
- Golden, 1992 – *Golden P.* An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1992. 483 p.
- Sinor, 1990 – *Sinor D.* The Cambridge History of Early Inner Asia. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 556 p.

References

- Akio Katayama, 1999 – *Akio Katayama*. Kone tyrki eskertkishteri men olardying tarihi orny [Ancient Turkic Monuments and Their Historical Significance]. Astana: El Orda, 1999. 292 p. [In Kazakh]
- Bajpakov, Tajmagambetov, Samashev, 1998 – *Bajpakov K.M., Tajmagambetov Zh.K., Samashv Z.S.* Erte zhane orta gasyrlardagy Kazakstan tarihy [The History of Early and Medieval Kazakhstan]. Almaty: Atamura, 1998. 352 p. [In Russian]
- Barfield, 2001 – *Barfield T.* The Nomadic Empires and Eurasian Integration. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 410 p.
- Bichurin, 1950 – *Bichurin N.Ya.* Sbranie svedenij o narodah, obitavshih v Srednej Azii v drevnie vremena [Collected Information about the Peoples Inhabiting Central Asia in Ancient Times (3-volume collection)]. Moscow: Lada, 1950. 322 p. [In Russian]
- El'stejn, Krivcova-Grakova, 1972 – *El'stejn M.E., Krivcova-Grakova T.A.* Drevnie kitajskie istochniki po istorii Central'noj Azii [Ancient Chinese Sources on the History of Central Asia]. Moscow, 1972. [In Russian]
- Golden, 1992 – *Golden P.* An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1992. 483 p.
- Gumilev, 1967 – *Gumilev L.N.* Drevnie tyurki [The Ancient Turks]. Moscow: Nauka, 1967. 383 p. [In Russian]
- Ibn al-Asir, – *Ibn al-Asir*. Kitab al-Kamil fi at-Tarih [The full story summary (through translations)]. Vol. 3. 344 p. [In Kazakh]
- Islamov, 2005 – *Islamov T.M.* Tyurkskie gosudarstva v istorii Evrazii [Turkic States in Eurasian History]. Almaty: Tarikh, 2005. 372 p. [In Russian]
- Karamanov, 2015 – *Karamanov A.* Zhoshy Ulysynyng ruhani murasy [The Spiritual Heritage of the Jochi Ulus] // *Kazakhstan History Journal*, 2015, No.3. pp. 45–56.

- Kenzheahmetuly, 1994 – *Kenzheahmetuly S.* Kazaktyng salt-dastyrleri men adet-guryptary [Kazakh Traditions and Customs]. Almaty: Ana Tili, 1994. 382 p. [In Kazakh]
- Kinayatuly, 2002 – *Kinayatuly Z.* Zhoshy Ulysy: etnikalyk tarihtyng bastaury [The Jochi Ulus: Origins of Ethnic History]. Almaty: Gylym, 2002. 468 p. [In Kazakh]
- Kinayatuly, 2004 – *Kinayatuly Z.* Kazak memleketi zhane Zhoshy han [Kazakh Statehood and Jochi Khan]. Astana: Elorda, 2004. 344 p. [In Kazakh]
- Kinayatuly, 2010 – *Kinayatuly Z.* Shyngys han zhane Kazak memleketi [Genghis Khan and the Kazakh State]. Almaty, 2010. 728 p. [In Kazakh]
- Klyashtornyj, Sultanov, 1992 – *Klyashtornyj S.G., Sultanov T.I.* Kazakhstan: Letopis' trekh tysyacheletij [Kazakhstan: Chronicle of Three Millennia]. Almaty: Rauan, 1992. 256 p. [In Russian]
- Koroglu, 1982 – *Koroglu K.Ch.* Altyn Orda tarihyning maseleleri [Issues in the History of the Golden Horde]. Moscow: Nauka, 1982. 298 p. [In Kazakh]
- Rashid ad-din, 1952 – *Rashid ad-din.* Sbornik letopisej [Compendium of Chronicles (Jami al-Tawarikh)]. Moscow: Nauka, 1952. 222 p. [In Russian]
- Sartkozha, 2012 – *Sartkozha K.* Orhon eskertkishterining matinderi men audarmalary [Texts and Translations of the Orkhon Inscriptions] // *Turkic Inscriptions*, 2012. 400 p. [In Kazakh]
- Sartkozha, 2012 – *Sartkozha K.* Turki zhazbalary zhane olardyng etnikalyk mani [Turkic Inscriptions and Their Ethnic Significance]. Almaty: Daik-Press, 2012. 420 p. [In Kazakh]
- Sinor, 1990 – *Sinor D.* *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 556 p.
- Vasil'ev, 2001 – *Vasil'ev L.S.* Zolotaya Orda i ee raspad [The Golden Horde and Its Decline]. M.: Vostochnaya Literatura, 2001. 576 p. [In Russian]

МАЗМҰНЫ/ СОДЕРЖАНИЕ/ CONTENT
ОТАН ТАРИХЫ. 2025. Т. 28. № 2

<i>Abdualy A.B., Dzhursunbaev B.A., Tokbolat S.T.</i> FROM UNCHARTED FRONTIER TO IMPERIAL DOMAIN: RECONNAISSANCE EXPEDITIONS IN THE KAZAKH STEPPE.....	272
<i>Айдарбаева Р.К., Уалиева С.К.</i> БОСҚЫНШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ БАЛАЛАРЫНЫҢ ТАҒДЫРЫ (XX ғ. 30-жж.).....	290
<i>Ахметова У.Т.</i> ӘЛКЕЙ МАРҒҰЛАН ЖӘНЕ САРАЙШЫҚ АРХЕОЛОГИЯСЫ.....	307
<i>Beisembayeva A.R.</i> KHAN UALI AND THE DECLINE OF KHANATE AUTHORITY IN THE EARLY XIX CENTURY.....	320
<i>Belyalova A., Zhengis Zh.Zh.</i> FAMINE IN KAZAKHSTAN IN THE 1930S AND ITS REPRESENTATION IN FOREIGN HISTORIOGRAPHY.....	330
<i>Egamberdiyev M., Akhantaeva A.</i> FIGURE OF OTEBAI AULIE AS A COMPONENT OF KAZAKH SACRED TRADITION AND HISTORICAL MEMORY.....	340
<i>Zhakibayeva G.B., Otepova G.E., Kussainov D.Zh.</i> SYSTEMATIZATION OF ARCHIVAL DOCUMENTS ON THE CONQUEST OF SOUTHERN KAZAKHSTAN IN THE MIDDLE OF THE XIX CENTURY.....	352
<i>Зинуров Р.Н.</i> О МЕСТЕ ОСПАНА БАТЫРА В КАЗАХСКОЙ ИСТОРИИ.....	364
<i>Карлыбаев М.А., Идрисов А.Р.</i> ПРОБЛЕМЫ ИДЕНТИФИКАЦИИ АВТОРА КНИГИ «РАДД АЛЬ МАНХУЛ».....	377
<i>Kairullina A., Maksutova A.</i> PERSONALITY AND ACTIVITIES OF THE FIRST KAZAKH OFFICIAL OF THE MIDDLE ZHUZ: SHON BI EDIGEULY.....	388
<i>Касымова Д.Б., Каримова А.Е., Кудайбергенулы Б.</i> НЕМЦЫ В КАЗАХСКОЙ ССР В 1950–1970-е ГОДЫ: СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ.....	396
<i>Құмыспаев С.С., Избасарова Г.Б.</i> ПРОБЛЕМЫ ПОСТКОЛОНИАЛИЗМА И ДЕКОЛОНИЗАЦИИ В МИРОВОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИИ.....	415
<i>Қусайнова Ж.А., Бакирова Ж.Е.</i> ЖОШЫ ҰЛЫСЫ: ТАРИХИ ЖАДТЫ ҚАЙТА ЖАНДАНДЫРУ МЕН ТАРИХИ РЕКОНСТРУКЦИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	429

Муқанова Г.К.

ПЛЮСЫ И МИНУСЫ КОРЕНИЗАЦИИ. НА ПРИМЕРЕ АКМОЛИНСКОЙ ГУБЕРНИИ, 1920-е гг.....446

Ногайбаева М.С., Түменбай Ы.Н.

XIV–XV ҒАСЫРЛАРДАҒЫ АЛТЫН ОРДАНЫҢ САЯСИ ЖҮЙЕСІНІҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ: ТАЙПА БЕКТЕРІНІҢ ЫҚПАЛЫ.....460

Оспанова А.Қ.

XX ҒАСЫРДАҒЫ ШЫҒЫС ТҮРКІСТАН ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ КӨШІ-ҚОН ТАРИХЫ: ҚҰЖАТТЫҚ МАТЕРИАЛДАР НЕГІЗІНДЕ ЗЕРТТЕУ.....474

Сағнайкызы С., Сартаев С.А.

КАДРОВАЯ ПОЛИТИКА И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ РАБОТНИКОВ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ КАЗАХСТАНА (1925–1932 гг.) В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ.....490

Сисенбаева А.А., Калыбекова М.Ч.

ПОЛЬША АУМАҒЫНДАҒЫ КОНЦЛАГЕРЬЛЕРДЕГІ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ СОҒЫС ТҮТҚЫНДАРЫНЫҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРІ: СЕРГЕЙ ВОРОПАЕВ КҮНДЕЛІГІ МЫСАЛЫНДА (1941–1945).....500

Темирханов Б., Муталиев М., Сауырқан Е.

XX Ғ. БАСЫНДА ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА БІЛІМ АЛҒАН ҚАЗАҚ СТУДЕНТТЕРІ: «ҚАЗАҚ» ГАЗЕТІ НЕГІЗІНДЕ.....510

Torgautova Sh.A., Sugirbaeva G.D.

TURAR RYSKULOV'S STATE ACTIVITIES IN THE FINANCIAL COMMITTEE UNDER THE COUNCIL OF PEOPLE'S COMMISSARS OF THE TURKESTAN ASSR IN 1922–1923 (DEDICATED TO THE 130TH ANNIVERSARY OF TURAR RYSKULOV'S BIRTH).....520

Тулепбергенов Г.М., Утегенов М.З.

ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ КАЗАХСКИХ И БАШКИРСКИХ АУЛОВ В 50-60 ГГ. XX ВЕКА.....530

Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көшесі, 28
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«Отан тарихы» журналының редакциясы

Сайтқа сілтеме: <https://otan.history.iie.kz>

Тел.: +7 (727) 272-46-54.

E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде
1998 ж. 9 наурызда тіркеліп, N 158-ж куәлігіне ие болды.

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге
түсіргенде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.